

DIN „MEMORIALISTICA MĂRUNTĂ” A REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 DIN TRANSILVANIA. NOI INSEMĂNĂRI DESPRE PREFECTUL AVRAM IANCU

NICOLAE DUMBRĂVESCU
Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

Presă românească transilvăneană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea reprezintă o importantă sursă păstrătoare de izvoare narative și documentare cu privire la Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania și la conducătorii ei - Avram Iancu, Ioan Axente Sever, Simion Balint, Nicolae Vlăduțiu, Ioan Buteanu și alții.

În urma cercetărilor documentare pe care le-am întreprins în ultima perioadă asupra principalelor organe de presă ale românilor transilvăneni din perioada amintită anterior am identificat noi pagini de „memorialistică mărunță” despre prefectul Legiunii Auraria-Gemina, Avram Iancu, pe care le vom supune în continuare analizei noastre¹. Acesta devenise încă din toamna anului 1848 marea și inegalabila personalitate a revoluției, eroul moșilor săi fără îndoială, omul care întruchipa mai bine decât oricare altul aspirațiile națiunii române din rândul căreia provenea. Din conducător al moșilor ridicați la luptă ajunge foarte curând (pe măsură ce mijloacele tradiționale se consumă) eroul națiunii, personajul legendar ce simbolizează aspirațiile unei societăți aflate în afirmare². Prin urmare, s-a constituit de pe atunci un cult al Iancului la care au contribuit din plin și o serie de memorialiști (atât foști tovarăși de luptă, cât și simplii observatori care l-au cunoscut pe erou în diferite ipostaze ale vieții), care au consemnat - în scris - o serie de aspecte mai puțin cunoscute din viața vrednicului luptător pentru drepturile locuitorilor din Munții Apuseni, în special, și ale tuturor românilor transilvăneni, în general. Așadar, în continuarea acestui studiu vom analiza șase scrieri care-l descriu pe craiul Munților Apuseni pe care le-am identificat în *Transilvania*³, *Gazeta Transilvaniei*⁴ și *Familia*⁵, și care au

¹ Pentru mai multe amănunte despre izvoarele narative privitoare la Avram Iancu analizate, editate și publicate până în prezent; vezi: Teodor 1972; Ranca, Nițu 1974; Ranca 1996; Macaveiu 2004; Dumbrăvescu 2016, p. 159-179.

² Dragomir 1965, p. 11-14.

³ *Foaia Asociațiunii transilvănene pentru literatura română și cultura poporului român*, ASTRA, revistă culturală cu caracter enciclopedic care a apărut inițial la Brașov (1 ianuarie 1868-15 decembrie 1878), sub redacția lui George Barițiu, apoi la Sibiu unde din colectivul de redacție au făcut parte în perioade diferite: Corneliu Diaconovich, I. Popescu, Zaharia Boiu, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Ștefan Manciulea, Ioan Lupaș, ș.a. În revista *Transilvania* apar numeroase materiale istorice, folclorice, etnografice, precum și articole și evocări consacrate lui Mihai Eminescu, Vasile Alecsandri, Ioan Maiorescu, Titu Maiorescu, Andrei Mureșanu, Alexandru Odobescu; pentru mai multe amănunte vezi: Răduică, Răduică 1996, p. 413; Hangiu 2008, p. 306-311.

fost scrise sau culese de la bătrânii satelor din Munții Apuseni de: Alexandru Ciura⁶, Ioan Georgescu⁷, Dionisie Pascuțiu⁸, Constanța Hodoș⁹, Iosif Sterca

⁴ Publicație culturală și politică, editată la Brașov, de la 12 martie 1838 și până 13/26 octombrie 1918. La început au apărut 1-3 numere pe săptămână, apoi zilnic (de la 16 aprilie 1884), sub redacția lui Gheorghe Barițiu până în anul 1877, apoi succesiv sub redacția lui Iacob Mureșanu, Andrei Mureșanu, Gr. Maior, Traian Horia Pop, I. Pop-Reteganu, Teofil Frâncu, G. Bogdan-Duică, Liviu Rebreanu. Alături de redactori se numără colaboratori din toate provinciile românești precum: I. Heliade Rădulescu, Andrei Mocioni, M. Kogălniceanu, August Treboniu Laurian, Timotei Cipariu, Ioan Rațiu, Alexandru Papiu Ilarian ș.a. Publicația a scos separat două suplimente: *Foaia Literară* (1 ianuarie-25 iunie 1838) și *Foaia pentru minte, inimă și literatură* (2 iulie 1838-24 februarie 1865); pentru mai multe amănunte vezi: Răduică, Răduică 1996, p. 210-211; Hangiu 2008, p. 97-103.

⁵ Revista *Familia* a apărut în perioada 5 iunie 1865-17 aprilie 1880 la Pesta și între 27 aprilie 1880 și 31 decembrie 1909 la Oradea sub conducerea lui Iosif Vulcan. Scopul revistei a fost să aducă în prim-plan portretele marilor personalități ale culturii transilvănene și să publice o serie de poezii și nuvele originale și traduceri de la poeți și literați renumiți. Revista a contribuit la răspândirea culturii în rândul maselor la educarea lor națională și la încurajarea tinerelor talente literare; pentru mai multe amănunte vezi: Hangiu 1996, p. 175-177.

⁶ Descendent dintr-o familie din Munții Apuseni, Alexandru Ciura s-a născut la 15 noiembrie 1876 la Abrud. Urmează cursurile școlare la Blaj și Sibiu și studiile teologice la Cluj între anii 1894-1898 și pe cele filologice la Budapesta între anii 1889-1902, unde și-a obținut licența cu o teză despre Mihai Eminescu și George Coșbuc. Debutul editorial și l-a făcut la revista *Tribuna* în anul 1855. A fost redactor-șef al revistei *Luceafărul* și colaborator asiduu până la suprimarea revistei în 1914. A mai colaborat la revistele *Cosânzeana*, *Familia*, *Revista Politică și Literară*, *Pagini literare*, *Gând Românesc* și *Societatea de Mâine*. De asemenea, a fost profesor al Liceului Arhiepiscopesc din Blaj între anii 1913-1918 și director al Liceului „Gheorghe Barițiu” din Cluj până la finalul vieții; pentru mai multe amănunte despre viața și activitatea lui Alexandru Ciura vezi: Comșa, Seiceanu, 1994, p. 130; Păcurariu 2002, p. 107; Sasu 2006, p. 352.

⁷ Ioan Georgescu a fost un important preot, profesor și publicist transilvănean de la începutul secolului al XX-lea. A studiat teologia la Budapesta și Viena unde și-a luat și doctoratul. Între timp, în particular, a studiat și literale dând capacitatea în română și istorie la Universitatea din Budapesta. A funcționat ca profesor la liceul din Beiuș până în anul 1918. A fost secretar al *Astreii* și profesor la Liceu *Mircea cel Bătrân* din Constanța. Pe urmă a fost numit subdirector general la Ministerul Cultelor, cu detașare la președintele Consiliului de Miniștri. A fost hirotonit preot în anul 1931 și numit canonic la Oradea în anul următor. A activat ca profesor la Academia Teologică din Oradea, iar în timpul ocupației horticiste (1940-1944) a fost profesor de limba maghiară la Școala Normală Română Unită din Oradea. În perioada comunistă a avut de suferit de pe urma orientării sale religioase, fiind arestat între anii 1961-1964. După eliberare se stabilește în București unde se stinge din viață la 4 martie 1964. Ioan Georgescu a fost și un important publicist, dintre lucrările sale cele mai importante amintim: *Istoria Bisericii Universale*, Blaj, 1926 și 1931; *Istoria Seminarului român unit Oradea*, București, 1923; *Episcopul Demetriu Radu*, Cernăuți, 1925; *Episcopul Mihail Pavel*, Oradea, 1927; *Tudor Vladimirescu*, Sibiu, 1923; pentru mai multe amănunte despre viața și activitatea lui I. Georgescu vezi: Predescu 1999, p. 348; http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/biserici/preoti_greco_catolici_3/preoti_greco_catolici_3.pdf accesat în 30.08.2017.

⁸ Personalitate complexă cu un larg orizont cultural Dionisie Pascuțiu a fost unul dintre marii cărturari ai Aradului și Banatului. S-a născut la 1 aprilie 1825, în localitatea Buteni din județul Arad. Studiile secundare le-a urmat la Oradea, iar pe cele teologice la Târnăvia. În anul 1849 a fost

Șuluțiu¹⁰ și un memorialist anonim. Astfel, vom încerca să surprindem viața și activitatea eroului așa cum se reflectă ea în aceste izvoare narative.

Copilăria lui Avram Iancu este foarte bine surprinsă în paginile de „memorialistică mărunță” culese de I. Georgescu de la Marta Gheorghe al Ghili, fost slujbaş la curtea tatălui lui Iancu și în cele adunate de Alexandru Ciura, de la un fruntaș al românilor din Munții Apuseni, înrudită cu familia lui Avram Iancu.

hirotonit preot greco-catolic și tot în același an a fost numit profesor la Gimnaziul din Beiuș unde va activa până în anul 1853 când va fi numit profesor la Gimnaziul greco-catolic din Oradea la catedra de română, vacantă după plecarea lui Alexandru Roman. În anul 1861, Dionisie Pascuțiu, în urma unor neînțelegeri cu episcopul Vasile Erdeli, părăsește catedra gimnaziului orădean fiind numit preot în comuna Ghenetea unde și-a petrecut timpul ocupându-se cu filologia, sculptura și pictura. În anul 1864, abandonează preoția și se apucă să studieze dreptul obținând cenzura avocătească la 11 august 1866 la Arad, ocupând funcția de avocat la Buteni în perioada 3 iulie 1875-31 martie 1882. În anul 1885 se stabilește la Făget unde încearcă să tipărească revista *Filonul Român* care va eșua din cauza numărului prea mic de prenumerați. În anul 1892 publică cea mai importantă lucrare a sa intitulată *Originea limbii române valahe*. În anul 1902 părăsește Făgetul și trece în Ungaria unde publică la Boldoghâza o broșură intitulată *Contemplatio apocalyptica aut meditatio interreligionaris et religio futuri*; pentru mai multe amănunte despre viața și activitatea lui Dionisie Pascuțiu vezi: Jurchescu 1931, p. 155-158; Lupaș 1933, p. 9-11; Arbonie 2014, p. 494; Tomoni 2017, p. 134-137.

⁹ Constanța Hodoș s-a născut în ziua de 12 octombrie 1860 în comuna Zimbru din județul Arad. Urmează cursurile școlii românești de fete din Hălmașiu și o serie de studii particulare, fiind mai mult o autodidactă. În anul 1886, se stabilește la București unde va edita *Revista Noastră*. De asemenea, a fost colaboratoare la o serie de prestigioase reviste între care amintim: *Adevărul Literar și Artistic*, *Dacia Traiană*, *Luceafărul*, *Lumea Ilustrată*, *Revista Scriitorilor*, *Semănătorul*, *Telegraful Român*, *Transilvania* și *Universul*; pentru mai multe amănunte despre viața și activitatea Constanței Hodoș vezi: Sasu 2006, p. 724.

¹⁰ Istoricul, literatul și omul de cultură Iosif Sterca Șuluțiu s-a născut la 10 septembrie 1827 într-o veche familie românească cu origini nobile din Munții Apuseni. Studiile gimnaziale le-a urmat la Gimnaziul Crăiesc din Zlatna, între anii 1830-1836, unde i-a avut colegi pe Anton Anghel, Oliver Farkaș și pe Csikk György. În cei șase ani petrecuți în gimnaziul din Zlatna, Iosif Sterca Șuluțiu a obținut rezultate foarte bune la învățătură. În anul 1836 îl găsim pe Iosif Sterca Șuluțiu printre elevii blăjeni ai clasei de filozofie unde i-a avut colegi pe: George Boer (din Lechința de Mureș), Nicolae Maier, Samuil Baradin (fiul preotului greco-catolic din Presaca) și Nicolae Vlăduțiu (din Bogata de Mureș). Își continuă studiile la Cluj unde l-a avut coleg pe viitorul conducător al românilor din timpul revoluției, Avram Iancu. Pentru cariera de jurist s-a pregătit la Tîrgu-Mureș și Budapesta. După finalizarea studiilor, Iosif Sterca Șuluțiu a ocupat diverse funcții în administrația transilvăneană între anii 1849-1861. În anul 1861 este numit vice-comite în comitatul Cetatea de Baltă, iar în 1863 este ales deputat în dieta de la Sibiu unde a desfășurat o intensă activitate. Între anii 1868-1881, Iosif Sterca Șuluțiu a desfășurat o intensă activitate în domeniul justiției fiind consilier de tribunal. În anul 1904 este ales președinte al *Astrei* funcție pe care o va deține până la sfârșitul vieții. Din această postură a desfășurat o intensă activitate culturală în rândul populației românești prin diverse conferințe și lucrări, dar mai cu seamă prin articolele publicate în *Gazeta Transilvaniei*, *Federațiunea*, *Tribuna* și *Transilvania*; pentru mai multe amănunte despre viața și activitatea lui Iosif Sterca Șuluțiu vezi: Diaconovich 1904, p. 1042; Banciu 1943-1944, p. 477-498; Mârza 1972, p. 357-359; Retegan 1979, p. 34-226; Iorga 1994, p. 401-403; Mârza 2002, p. 80-82.

Ioan Georgescu, în primele pagini ale scrierii sale culese de la Marta Gheorghe a Ghili, ne oferă o serie de amănunte despre familia eroului, mai exact despre tatăl acestuia, care după cum ne mărturisește memorialistul: „eră om cu stare bună (avea 12 vaci cu lapte, 12 boi de jug, 4 cai, 70 de oi, 30 de porci și 8 slugi) și legături frumoase. Nu în zădar a purtat cu vrednicie trei slujbe, cât a trăit: cea de primar comunal, de gornic (pădurar la stat) și jude dominal¹¹. Aceste aspecte privind starea materială a lui Alexandru Iancu au fost surprinse și de un memorialist anonim care amintea următoarele despre tatăl lui Iancu: „Alexandru Iancu era un om foarte deștept; de la natură avea minte ageră, a învățat și carte, și a fost mult timp primar comunal și gornic de păduri, el cu diligența ce o avea și-a făcut și avere frumoasă”¹².

Această relatare memorialistică despre starea materială a familiei lui Avram Iancu și despre tatăl său o completează pe cea a preotului din Chirileu, Isaia Moldovan, care l-a cunoscut pe Alexandru Iancu la Tîrgu-Mureș, pe când Avram Iancu învăța în școlile din orașul de pe Mureș și pe cele ale lui Rubin Patiția care ne oferă o serie de amănunte despre fizionomia părinților lui Avram Iancu: tatăl său, Alexandru, fiind un bărbat înalt, bine făcut, cu un piept bine dezvoltat; în timp ce mama sa, Maria, era mică de statură, cu o față plăcută și vorbăreață, care se bucura de respect din partea moșilor¹³ și despre îmbrăcămintea pe care o purta aceasta: „Purta portul românesc și peste el căpeneag de postav vinet cu guler lat, îndoit pre spate. Astfel de căpenege purtau toți bărbați de frunte între munteni pe timpul acela”¹⁴. Așadar, dacă Ioan Georgescu și memorialistul anonim au surprins aspectele de origine materială ale familiei lui Avram Iancu, Isaia Moldovan și Rubin Patiția au surprins - pe lângă acestea, la Alexandru Iancu o serie de aspecte ce țin de conștiința sa națională – în acest sens un bun exemplu fiind purtarea costumului popular, cusut cu fir de aur. De asemenea, Isaia Moldovan a surprins și o serie de aspecte ce țin de onestitatea, corectitudinea și de dorința acestuia ca fiul său să învețe bine, oferind astfel bani la toți cei care contribuiau la formarea intelectuală a fiului său¹⁵.

După ce face această scurtă prezentare a familiei lui Avram Iancu, memorialistul revine la primii ani din viață ai eroului - caracterizându-l ca un copil vesel, zburdalnic și plin de viață¹⁶.

Primii ani de școală ai lui Avram Iancu sunt surprinși în paginile de „memorialistică mărunță” semnate de Alexandru Ciura. Astfel, din acest izvor

¹¹ Georgescu 1922, p. 576-577.

¹² *Gazeta* 1872, p. 1.

¹³ Josan 2002, p. 213.

¹⁴ *Ibidem*, p. 214.

¹⁵ Moldovan 2014, p. 20-21.

¹⁶ Georgescu 1922, p. 578.

narativ aflăm că, pentru început Avram Iancu a învățat într-o școală clandestină, înființată în localitatea Neagra, în casa moșului său Ionuț Candrea, unde se pare că a avut rezultate foarte bune la învățătură, motiv pentru care a fost răsplătit cu galbeni de către fruntașii de aici, galbeni pe care Avram Iancu i-a dăruit învățătorului afirmând: „Nu mi se cuvin mie, ci învățătorului meu acesta cinstit”¹⁷. Prin oferirea acestui exemplu, memorialistul a arătat că Avram Iancu era un copil ager la învățătură, darnic și iubitor față de cel care i-a descifrat tainele scrisului și cititului.

Curajul care l-a caracterizat pe Avram Iancu pe tot parcursul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania se pare că l-a avut încă de mic când, după cum ne mărturisește memorialistul, într-un moment dificil, când un tovarăș de scaldă a fost la un pas de înec, Avram Iancu nu s-a pierdut cu firea, așa cum au făcut ceilalți copii care au fugit de spaimă, ci a rămas pe loc și i-a întins băiatului aflat în primejdie un băț, reușind astfel să-l tragă la mal și să-i salveze viața¹⁸.

Drumul parcurs de Avram Iancu din localitatea natală, Vidra, până la Zlatna și primii pași făcuți în gimnaziul de aici sunt foarte bine surprinși în paginile de „memorialistică mărunță” culese de Ioan Georgescu. Mai exact, memorialistul evidențiază faptul că, la început, tânărul Avrămuț simțindu-se străin a fugit de la școală ajungând din urmă călăuza sa. Sfaturile bătrânului Ghilă și amenințările acestuia că vor fi pedepsiți de se întorc amândoi acasă l-au determinat pe Avram Iancu să accepte să fie dus din nou la Gimnaziul din Zlatna, unde a avut rezultate bune la învățătură.

Spusele memorialistului sunt susținute și de înscrisurile oficiale ale Gimnaziului Crăiesc din Zlatna dintre anii 1837-1841, unde sunt menționate calificativele obținute de craiul Munților Apuseni. Astfel, în primul an petrecut la Zlatna, Avram Iancu obține sub îndrumarea profesorului Iosif Staerker următoarele note: „*Praestans și Prima la Diligentia in studiis și E Moribus, iar la toate celelalte materii, adică la E Doctrina Religionis, Ex Institutionibus et Auctoribus, Ex Arithmetica și E Geographia et Historia, numai calificativul Eminens*”¹⁹. În cel de al doilea an școlar petrecut la Zlatna, Avram Iancu a obținut la *Diligentia in studiis* în primul semestru doar *Praestans*, în al doilea semestru numai *Laudabilis, iar la celelalte materii doar Eminens*²⁰. În cel de al treilea an situația școlară a lui Avram Iancu a cunoscut un ușor regres față de primii doi. Dintre calificativele obținute de acesta amintim: *Bona, pentru ambele semestre la Diligentia in studiis, I, pentru conduită (E Moribus), Prima, pentru tot cursul anului la Ex Institutionibus et Auctoribus, pentru primul semestru la*

¹⁷ Ciura 1922, p. 726.

¹⁸ *Ibidem*, p. 727.

¹⁹ Mârza 1972, p. 360.

²⁰ *Ibidem*, p. 362.

aritmetică, la geografie și la istorie, pentru ca, la ultimele două materii, să fie notat iarăși cu *Eminens*²¹.

În ultimul an petrecut de Avram Iancu în Gimnaziul din Zlatna rezultatele la învățătură au fost excelente. Astfel, dirigintele Ludovic Bodnar îl nota în privința conduitei cu: *E moribuseius classis prima. La diligentia în studiis*, tânărul din Vidra de Sus a primit calificativele *Laudabilis* și *Assidua*, în timp ce la celelalte materii a primit numai *Eminens*²². Urmărind cu atenție calificativele obținute de Avram Iancu în cei patru ani petrecuți în Gimnaziul Crăiesc din Zlatna nu putem decât să fim de acord cu memorialistul care ne mărturisea că fiul de moț din Vidra de Sus a avut rezultate excelente la învățătură în orașul de la poalele Apusenilor²³.

Aceste scrieri memorialistice completează astfel celelalte informații despre formarea intelectuală a lui Avram Iancu de la Zlatna, Cluj și Tîrgu-Mureș. Astfel, textele lui Ioan Georgescu și Alexandru Ciura (analizate în studiul de față) alături de cele ale lui Ioan Papiriu Pop, Ștefan Moldovan, Virgil Șotropa, Isaia Moldovan, Vasile Moldovan și Ioan Oros alias Rusu ne oferă o imagine nuanțată a perioadei școlare a viitorului prefect din timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania, aceștia evidențiind: legăturile frumoase pe care Iancu le-a avut cu colegii români, dragostea față de neam, precum și dărnicia acestuia.

Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania și contribuția lui Avram Iancu la aceasta sunt, de asemenea, foarte bine surprinse în aceste scrieri de „memorialistică mărunță”. În acest sens, autorul anonim ne oferă o serie de informații despre participarea canceliștilor români alături de colegii lor unguri la redactarea unei Petiții către împăratul de la Viena, în care cereau recunoașterea revendicărilor stipulate în cele 12 puncte ale Pronunțamentului de la Pesta, din 15 martie 1848²⁴. La sfârșitul acestei întruniri, tinerii români au fost invitați să semneze acest document care nu era pe placul tuturor. În urma unor discuții purtate în casa lui Avram Iancu s-a luat hotărârea de a semna petiția, în același timp punându-se și o serie de condiții, astfel Alexandru Papiu Ilarian consemnând: „*Eu A. Papiu Ilarian, în calitate de român, semnez această petiție, însă să se asigure dreptate, egalitate, existență națională și folosirea dulcii limbi materne pentru toate națiunile conlocuitoare din Transilvania și Ungaria; să se garanteze abolirea corvezilor fără plată*”²⁵, iar Avram Iancu afirma: „*Și eu iscălesc această petițiune, dar o subscriu ca român, în speranța că se vor respecta și garanta toate naționalitățile și limbile din Ungaria și Transilvania și*

²¹ *Ibidem*, p. 362

²² *Ibidem*, p. 362.

²³ Georgescu 1922, p. 576.

²⁴ *Gazeta* 1872, p. 1.

²⁵ *Maior* 1998, p. 54.

*se va realiza o libertate deplină*²⁶, iar Ioan Oros alias Rusu a refuzat să o semneze, declarând: „*Sub nici o condiție nu subscriu, că nu doresc și nu voiesc unirea*”²⁷.

Intrarea triumfală a lui Avram Iancu și a moșilor săi în Blaj, pentru adunarea de la 3/15 mai 1848 este, de asemenea, foarte bine surprinsă de memorialistul anonim. Acesta arată superioritatea Iancului aflat în fruntea moșilor săi și bucuria cu care a fost primit acesta în Blaj: „*În ziua, pre când se mesteca ziua cu noaptea, spre 15 mai, Iancu cu munteni săi intră în Blaj. Ei erau împănați cu frunze și flori de primăvară, aveau stindarde naționale, și au fost primiți cu cel mai viu entuziasm. Dar el nu putea să lipsească, de a face parte și în conferința preliminară, unde se învoiseră, la Adunarea generală națională a ginții române din Transilvania; adunarea generală română are să proclame libertatea și independența națională pentru ginta română; ea are a depune jurământ de credință tronului și sie însăși; ea are a protesta în contra unirii Transilvaniei cu Ungaria; iar iobăgia are să fie ștearsă*”²⁸. Prin urmare, dacă în această relatare e reținut felul în care erau îmbrăcați Avram Iancu și moșii săi, frații Moldovan surprind felul în care Avram Iancu și moșii lui controlau pe cei care erau suspecti că ar fi unguri infiltrați în rândurile populației românești pentru a crea dezordine la această măreață adunare a românilor transilvăneni²⁹.

Un alt aspect extrem de interesant surprins în aceste scrieri de evocări este dat de prezentarea încercării nereușite a autorităților maghiare de a-l captura sau ucide pe Avram Iancu în vara anului 1848. Așadar, după cum aflăm din relatarea de memorialistică semnată de Alexandru Ciura, autoritățile maghiare au încercat să îl captureze sau chiar să-l ucidă pe Avram Iancu, însă acesta a scăpat grație unui tânăr din Abrud care a fugit înaintea gărzii maghiare și l-a informat despre primejdia în care se află. Aflând Iancu despre venirea gărzii naționale maghiare a părăsit în mare grabă culcușul său din căpița de fân în care dormea și s-a refugiat în Valea Crișurilor unde s-a adăpostit într-o peșteră³⁰. La scurt timp, după ce Iancu a părăsit localitatea natală, garda maghiară a încercuit casa părintească și au perchiziționat-o. Negăsindu-l au străpuns cu baionetele căpițele de fân din jurul casei crezând că se ascunde aici. Din aceeași relatare aflăm că, datorită faptului că nu l-au găsit pe Avram Iancu, garda maghiară a sechestrat și confiscat animalele și banii familiei lui Iancu și toată corespondența acestuia care se pare că rămăsese în casa natală³¹. Această tentativă de capturare a lui

²⁶ Manciulea 2000, p. 66.

²⁷ Oros 1989, p. 32.

²⁸ *Gazeta* 1872, p. 1.

²⁹ Moldovan 1895, p. 56; Moldovan 2014, p. 22.

³⁰ Ciura 1922, p. 727.

³¹ *Ibidem*, p. 727-728.

Avram Iancu nu este una singulară, autoritățile maghiare încercând pe tot parcursul revoluției - prin diverse mijloace - capturarea, arestarea și executarea lui Avram Iancu³².

Organizarea Legiunii Auraria-Gemina în toamna anului 1848, după cea de a treia adunare de la Blaj este foarte bine surprinsă în aceste pagini de „memorialistică mărunță” din care aflăm informații despre organizarea legiunii, despre întinderea sa și despre tribunii care l-au ajutat pe Avram Iancu să-și constituie legiunea. De asemenea, un loc aparte în aceste pagini de memorialistică îl ocupă prezentarea retragerii celorlalți prefecți din zona Câmpiei în „cetatea Iancului” și despre succesele militare pe care aceștia le-au avut împotriva trupelor maghiare conduse de Emeric Hatvani și Farkas Kemeny³³. Așadar, pentru victoriile împotriva maghiarilor, locuitorii din Munții Apuseni i-au dedicat mai multe versuri populare - care ilustrează foarte bine felul în care s-a cristalizat personalitatea eroului și bucuria oamenilor că au scăpat de iobăgie în mentalul colectiv al moșilor: „*De când Iancu-i împărat, / Domni la masă n-au cinat, / Iancu bea între haiduci, / Domnii fug fără papuci*” și: „*Bea Iancu se veselește, / Iobăgie nu mai este*”³⁴.

Ultimii ani din viața lui Avram Iancu și starea lui de nebunie ne este, de asemenea, prezentată într-o serie de scrieri. O astfel de relatare este cea a Constanței Hodoș care ne prezintă călătoria făcută alături de tatăl său și alți fruntași ai locuitorilor din Munții Apuseni - printre care și Avram Iancu - la Iosaș, cu ocazia dezvelirii monumentului închinat prefectului Ioan Buteanu. Autoarea ne descrie amănunțit tristețea care era ascunsă în inima neînfricatului luptător de la 1848. Ea spunea adeseori că a cunoscut doar umbra lui Iancu, întrucât după ce a ieșit din închisoarea de la Alba Iulia nu a mai fost acel luptător care s-a aflat în fruntea moșilor în timpul revoluției. De asemenea, ne spune că Iancu, în ultimii ani din viață, se ferea să mai apară în fața mulțimilor - un bun exemplu în acest sens fiind chiar momentul dezvelirii bustului lui Ioan Buteanu: „*O clipă îl văzusem, posomorât, încrunțat, când se porniră cuvântările. Apoi atenția-mi fu atrasă iar de zgomotul manifestărilor... Cu câteva clipe înainte era aici, lângă noi; tata îl păzea ca pe o comoară, dar răpit de entuziasm se ridicase și el un moment, și acum iată nu mai era aici lângă noi... Tata alergă prin mulțime, în dreapta în stânga, întrebând și căutându-l, dar nimeni nu-l văzuse, nu-l recunoscuse*”³⁵. Prin urmare, am putea spune că Constanța Hodoș ne mai sugerează și faptul că spre finalul vieții nu mai era cunoscut de mulțime, așa cum era odinioară.

³² Pentru mai multe amănunte despre tentative de arestare ale lui Avram Iancu vezi: Neamțu 2012, p. 29-46.

³³ Georgescu 1922, p. 579-580

³⁴ *Ibidem*, p. 580.

³⁵ Hodoș 1922, p. 575.

Ultimii ani din viață și crizele de nebunie ale craiului Munților Apuseni sunt surprinse și în paginile de memorialistică culese de Ioan Georgescu, care spre deosebire de Constanța Hodoș ne descrie și o serie de fapte săvârșite de Avram Iancu cu violență, după cum ne mărturisește memorialistul: „*Ajungându-l odată nebunia, a prins o vacă de coarne și o ținea cu atâta putere, încât vaca, ne mai putându-se clăti din loc, a început să mugească. Văzându-l fratele său, popa Iancu, un om mai mare și mai voinic ca eroul, vine pe la spate și-l strânge atât de tare în brațe încât i se descleștară mâinile eroului de pe coarnele vaci, iar pe el îl zvârli peste gard în grădină*”³⁶. De asemenea, din memoriile culese de Ioan Georgescu aflăm că, datorită crizelor de nebunie, Avram Iancu a făcut și alte lucruri mai primejdioase precum: „*Odată s-a dus călare pe Porumbul, un cal frumos alb și negru, la Câmpeni, însoțit de slugă. Când să iasă din Vidra, iată că se întâlnește cu un sătean care tocmai mergea la pădure. Stai măi Filimoane, unde te duci? Îl opri Iancu pe sătean în loc, luându-i securea din mână și sărind jos de pe cal, pe care îl ținea acum scurt de frâu și-i netezea cu toporăștea pe spinare. Odată numai că văd, zice moșul Marta Gheorghe al Ghili, că Avram apucă securea de capul toporăștii și izbește cu toată puterea flămânzarea calului pe care a și spintecat-o cu totul*”³⁷.

Această ultimă etapă din viața ai lui Avram Iancu este surprinsă și de Dionisiu Pascuțiu. Acesta ne oferă o imagine cumplită a felului în care se purta Avram Iancu în ultimii ani din viață, fiind mai tot timpul învelit în zdrențe³⁸. Aceste aspecte au fost amintite și de Alexandru Papiu Ilarian care nota în memoriile sale următoarele despre aspectul fizic al Iancului în ultimii ani din viață: „*Purta o pălărie albă, rotundă, veche, din cele ce avea dânsul datina de a purta totdeauna. În spate o bundă din cele de postav, mi se pare chiar d-sale din 1849; spun că nici vara nu o țâpă din spate. În puteri se vede a mai slăbit. Fața e mai bugedă, palidă, smolită. Părul netuns de mult și nepieptănat. Barba nu și-o răsese de vro câteva săptămâni*”³⁹. Dionisiu Pascuțiu, la fel ca Ioan Georgescu și Constanța Hodoș, descriu starea de nebunie în care s-a aflat craiul munților în ultimii ani. Spre deosebire de Ioan Georgescu, care amintește că Avram Iancu în starea lui de nebunie a săvârșit o serie de fapte cu violențe, Dionisiu Pascuțiu menționează că starea psihică a eroului era una calmă, numai că vorbea mult și spunea tot felul de povești fără o logică normală, însă cu o convingere și un entuziasm încât nu era cu putință a-l compătimi pentru degradarea aceasta spirituală⁴⁰. Această stare de cădere psihică autorul o pune indirect pe traumele

³⁶ Georgescu 1922, p. 581.

³⁷ *Ibidem*, p. 582.

³⁸ Pascuțiu 1871, p. 422.

³⁹ Ilarian 1972, p. 83.

⁴⁰ Pascuțiu 1871, p. 422.

pe care Avram Iancu le-a suferit în temnița de la Alba Iulia, întrucât el spunea mai tot timpul că îl urmăresc jandarmii⁴¹.

Despre starea de nebunie în care s-a aflat Avram Iancu în ultimii ani din viață i-au povestit și lui Alexandru Papiu Ilarian mai mulți locuitori din Munții Apuseni cu care a conversat cu ocazia vizitei pe care a făcut-o în „Țara de piatră”. El personal, spre deosebire de cei cu care a conversat și de ceilalți memorialiști pe care i-am analizat în articolul de față, considera că Avram Iancu nu era nebun, ci doar oamenii de aici îl considerau așa, întrucât pe tot parcursul discuției pe care a avut-o cu craiul Munților Apuseni acesta nu a schițat nici un gest care să-l determine să creadă că a decăzut psihic⁴². Și Aron Densușianu, care l-a cunoscut și a conversat cu Avram Iancu în anul 1865, susține că pe parcursul întregii discuții pe care a avut-o cu fostul prefect al Legiunii Auraria-Gemina nu a schițat nici un gest care să-l determine să-l considere pe Avram Iancu nebun⁴³. Nici Ioan Axente Sever, fostul prefect al Legiunii I Blăjeană și bun prieten al Craiului Munților Apuseni nu contestă că Avram Iancu nu ar fi fost nebun în ultima perioadă a vieții⁴⁴. Analizând toate aceste scrieri de memorialistică, considerăm că în ultimii ani din viață Avram Iancu s-a aflat într-o oarecare decădere psihică, cauzată (cel mai probabil) de traumele suferite în închisoarea de la Alba Iulia și datorită faptului că conaționalii săi nu-i mai acordau atenția cuvenită, așa cum se întâmpla în timpul revoluției. Astfel, prin cântecele pe care le cânta din fluier și prin unele fapte pe care le făcea (fie ele și cu violență) considerăm că încerca să atragă atenția conaționalilor săi. De altfel, relatările analizate evidențiază faptul că în momentul în care lui Avram Iancu i se acorda o atenție mai deosebită el se comporta ca orice om normal, un bun exemplu în acest sens fiind dialogul pe care l-a avut cu Alexandru Papiu Ilarian sau Aron Densușianu. Prin urmare, putem afirma fără a ne hazarda că în ultimii ani din viață Avram Iancu a suferit mai degrabă din cauza faptului că nimeni nu-i mai acorda atenția și importanța de care se bucurase în timpul revoluției.

Starea de sărăcie în care s-a aflat Avram Iancu în ultimii ani din viață este surprinsă și de Iosif Sterca Șuluțiu în câteva pagini de „memorialistică mărunță” pe care le-a cules de la avocatul Gherasim Cândea din Câmpeni. Astfel, aflăm o serie de amănunte din ultimul an de viață al eroului, despre situația materială precară cu care se confrunța și despre problemele de sănătate pe care le avea: *„Fericitul Avram, înainte de moartea sa, mai bine de un an se susținea în locul predilecțiunii sale, în Baia de Criș, fără a avea o locuință stabilă, se adăpostea peste noapte când la unul când la altul, dar mai ales la covrigarul Ioan Liber (român), unde întins pe o targă ce era dinaintea cuptoriștei, odihnea peste*

⁴¹ *Ibidem*, p. 422.

⁴² Ilarian 1972, p. 90.

⁴³ Teodor 1972, p. 182.

⁴⁴ Axente 1926, p. 187.

noapte și de unde prin fluierul seu delecta și încânta publicul cu melodiile sale melancolice seara și dis de dimineață”⁴⁵.

Ultimele clipe din viața lui Avram Iancu sunt surprinse, de asemenea, foarte bine de același memorialist. Astfel, Avram Iancu s-a stins în gospodăria covrigarului Ioan Liber, din cauza unui acces de tuse - fapt ce i-a provocat o hemoragie puternică: „În fatala dimineață a morții sale, atins de un nou acces de tuse, i s-a rupt verosimil o arteră internă și sângerând și-a dat nobilul său suflet pe targa covrigarului Liber, la carele rămăsease peste noapte”⁴⁶.

În concluzie, paginile de „memorialistică mărunță” pe care le-am analizat în acest articol scot la lumină o serie de amănunte legate de familia lui Avram Iancu, mai cu seamă despre tatăl său, despre copilăria sa, despre perioada formării sale școlare de la Zlatna, despre anii revoluției și despre ultimii ani din viață, ani pe care Avram Iancu i-a petrecut în sărăcie, cântând adeseori din fluier.

Prin intermediul lor, aducem în atenția istoricilor o serie de aspecte mai puțin cunoscute ce țin de personalitatea eroului, el fiind un autentic reprezentant al națiunii din care provenea. Analizând personalitatea și activitatea lui Avram Iancu în raport cu ceilalți conducători ai Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania, prin prisma acestor scrieri memorialistice vom constata că doar Avram Iancu s-a identificat într-o manieră categorică cu aspirațiile celor mulți. El a fost persoana care a înțeles cel mai bine aspirațiile poporului său, tocmai de aceea este ridicat de memorialiști pe un pedestal mai presus de orice decorație, prin recunoașterea calităților sale fiind recompensat prin sintagma de „Crai al Munților Apuseni”. Toate acestea ne demonstrează că Avram Iancu, în epoca sa, a fost un port drapel al națiunii române și ne creionează o personalitate care nu s-a născut din spuma mării, ci s-a zămislit din nevoile neamului său, nevoi care pe tot parcursul vieții le-a pus mai presus decât propria-i viață.

Într-o altă ordine de idei, articolul de față nu reprezintă decât o mică contribuție la îmbogățirea istoriografiei românești cu șase noi scrieri de „memorialistică mărunță” despre Avram Iancu. Subiectul rămâne în continuare deschis cercetărilor, întrucât atât în presa românească transilvăneană (în special în ziarele și revistele ce sunt mai greu accesibile cercetătorilor) din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea și printre documentele din arhive se mai găsesc suficiente scrieri memorialistice despre Craiul Munților Apuseni. Prin urmare, nu ne rămâne decât convingerea că într-un timp relativ scurt textele dedicate lui Avram Iancu vor fi adunate într-un volum și redactate atât istoricilor cât și publicului larg, întrucât reprezintă un

⁴⁵ Șuluțiu 1899, p. 211.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 211.

indiscutabil izvor pentru cunoașterea personalității, vieții și activității atât de zbuciumate a lui Avram Iancu.

ANEXE*

Pe urmele lui Avram Iancu

Ioan Georgescu

În Vidra de sus, plasa Câmpeni, județul Turda-Aries, mai trăiesc câțiva bătrâni, care au cunoscut de aproape pe Avram Iancu „regele munților” și au fost amestecați în întâmplările de la 1848 și 1849.

Unul dintre aceștia este Marta Gheorghe al Ghilii, acum un moșneag de 92 de ani, cu părul și mustățile ninse de iarna anilor trăiți, dar cu ochii vioi și scânteietori, ca în tinerețe, și destul de voinic și acum, în stare să-și aducă singur din pădure lemnele de lucru, după care trăiește și azi cu baba lui, o femeie înaltă în vârstă și ea. Înainte cu 74 de ani era însă un flăcăiandru de 17 ani frumos și isteț, fiind unul din argații cei mai vrednici și mai iubiți la casa marelui erou. El a slujit altcum 12 ani și pe împăratul, și în 1866 s-a bătut cu „pământezul” (Piemontezii) în Italia sub conducerea baronului Urs. Tatăl său Ghila cel Bătrân, încă a fost servitor la casa lui Iancu, și a trăit mult ca și moșul său, pe care l-a învrednicit Dumnezeu să atingă frumoasa vârstă de 130 ani. Precum vedem, acesta e un neam de oameni cu viață lungă.

În cele următoare vom povesti câteva din amintirile acestui bătrân servitor despre stăpânul său, întregindu-le, cu niște informațiuni necunoscute sau până acum mai puțin cunoscute privitoare la Avram Iancu .

De la moșul său a auzit Marta Gheorghe al Ghilii, în copilărie, ce rău trăiau oamenii pe vremuri, mai ales când era foamete. Cum nu erau drumuri și poduri, în Munții Apuseni anevoie se putea aduce ceva. Tot ce se ducea și aducea, era cât putea să poarte un cal în spinare. Iarna, când îngheța Arieșul, aduceau sarea și bucatele de la Turda cu sania pe Arieș. Vara eră mai greu.

Nu-i mirare, că în vremurile acelea de foamete doi ani de zile oamenii n-au mâncat decât tărâțe, iar un an și jumătate nemaiavând nici de acestea, măcinau coajă de arbore, o fierbeau în lapte și așa își alinau foamea.

Tatăl lui moș Marta Gheorghe al Ghilii l-a dus pe eroul Avram Iancu mai întâi la școală în Zlatna. Iată între ce împrejurări! Tatăl eroului, Alexandru Iancu, eră om cu stare bună (avea 12 vaci cu lapte, 12 boi de jug, 4 cai, 70 de oi, 30 de porci și 8 slugi) și legături frumoase. Nu în zădar a purtat cu vrednicie trei slujbe, cât a trăit: cea de primar comunal, de gornic (pădurar la stat) și jude dominai. El dictă pedepsele celor ce făceau stricăciune în pădurile statului, chemând pe haiducii din Câmpeni să-i bată cu vârgile. Deși nu știa carte multă (abia cunoștea „Tatăl nostru” și rugăciunile de rost), el totuși avea trecere la cei mari. Pe cine voia să-l scape, îl scăpă; pe cine voia să-l piardă, îl

* Menționăm că pentru a face textele accesibile lectorului contemporan, am procedat la modernizarea ortografiei conform normelor în vigoare, păstrând, totuși, câte ceva și din limbajul și expresia epocii.

pierdea. Așa a scăpat de miliție pe o rudă a sa, Mihaiu Gomboș, ducându-se la Abrid, unde a vorbit cu doctorii și ofițerii împărătești cari toți îi erau prieteni.

După ce a vorbit cu aceștia, i-a spus:

- Ia-ți hainele și mergi acasă (Gomboș era îmbrăcat în uniformă militară).

Cât era de neînvățat bătrânul Alexandru Iancu, dar își da seama ce mare lucru e învățătura; el știa ce înseamnă „ai carte ai parte”. De aceea și-a trimis feciorul Ia învățatură.

Când l-a dus Ghila cel bătrân întâi la școală pe Avrămuț, așa-i ziceau eroului în familie, s-a întâmplat și cu el ce se întâmplă cu atâția băieți, când se văd mai întâi între străini: li se face urât și fug.

Așa a făcut și Avrămuț.

Când plecă Ghila bătrânul din Zlatna înapoi către Vidra, iată că în Valea Dosului se pomenește cu băiatul înapoia lui.

- Da ce-i cu tine măi Avrămuț? Eu te-am lăsat în Zlatna, de ce n-ai rămas acolo?

întrebă bătrânul Ghila.

- Fiindcă mi-e urât! fu răspunsul băiatului.

- Să te întorci, unde te-am lăsat! glasul bătrânului. Amândoi n-avem ce căută acasă.

Ne potopește tatăl tău.

- Eu singur nu mă întorc.

- Atunci, hai cu mine!

L-a luat și l-a dus și dus a fost. Mai mult n-a fugit Avrămuț de școală și nu s-a mai simțit străin.

Avrămuț era băiat vesel și vioi. Îi plăcea să se joace, să alerge. Clocotea în el viața și sănătatea. Nimeni n-avea minge mai bună ca el, între toți copiii de Moți, și nimeni n-o știa bate mai bine ca el.

Semn bun pentru cele ce vor urmă. Românul zice: „Cine-i de una, e de toate”, și „Ziua bună se cunoaște de dimineață”.

Când vene Avrămuț vara în vacanțe acasă și vedea, cum se pedepsesc și muncesc bieții Români pentru nimica toată, pentru câte un lemn tăiat din pădurea erariului, o adâncă milă îl cuprindea, mai ales când începea să-și dea seama că numai Românii sunt năpăstuiți așa, alte nații nu. Atunci zicea către tatăl său:

- Tată! Nu-i bună rânduiala de-acum! Trebuie schimbată! Unii să moară de flămânzi, iar alții să crape de sături.

- Bine! zicea tatăl său. Schimbați-o! Numai să puteți. Dar să nu uitați un lucru: Dumnezeu să vă ferească de săracul bogat și de foamea sătului. Atunci e rău, că n-ai cu ce-i sta în cale decât cu ce a fost și îndată e supărare și necaz.

În vremea aceasta de clocot și fierbere s-a întâmplat că a înnebunit Rahiluța, nevasta lui Ion Pop boierul cel bătrân din Vidra de sus. În nebunia ei era pașnică și senină, dar prorocia mereu că: vor veni zile grele asupra lumii întregi, când toți vor strigă vai! când fecior și tată, mamă și fată nu se vor putea vedea în ochi; când toate văile și pâraiele vor mână mori și herăstraie, iar Românii, ba chiar și Țigani, vor purta negoț; când oamenii nu vor muri numai de moarte firească, ci și mușcați de paseri cu cioc de fier.

Toți o luau în răs și batjocură pe biata femeie. Până și fratele ei, preotul, îi spunea să tacă din gură că nu știe ce vorbește. Numai bătrânul Alexandru Iancu și feciorul său Avram n-o ocărau, ci-o ascultau totdeauna cu dragoste și bunăvoință. Mai ales acesta.

Să nu-și fi presimțit el tristul viitor, când ascultă aiurările acestei biețe femei scoase din minte?

Sculându-se mai apoi Ungurii asupra împăratului și vrând să cuprindă țara întregă, ei s-au izbit de Împotrivirea Românilor. Îndeosebi cetatea firească a munților apuseni n-a putut fi nicicând cucerită de vrăjmași. Erau și bine păziți acești munți. În trecerea dinspre Zarand în munți o apărau prefectii de acolo Dobra și Buteanu, popa Groza și alții. Cea dinspre Huedin tribunul Iosif Moga din Baia de Arieș și tovarășii săi tribuni Nicolae Corcheș și Clemente Aiudeanu din Câmpeni. Intrarea dinspre Turda de-a lungul Arieșului o apăra popa Simion Balint din Roșia, iar cea de la Zlatna și dealul mare prefectul Axente Severu. În mijloc, când la Abrud, când la Câmpeni sta Iancu și comandă ca un împărat, trimițând ajutoare, unde trebuia și amestecându-se și el în luptă când era primejdie.

Intrând cu viclenie Ungurii în munți de două ori, o dată sub conducerea lui Hatvany și a doua oară sub a lui Lupul Kemeny, ei au fost împresurați de amândouă datele de Români sub conducerea lui Iancu. Numai ei știu câți și cum au scăpat, învăluți în ceață și negură, dinaintea mâniei pedepsitoare a lui Iancu. După planul lui, au tăiat Românii pădurile și au înfundat drumul de țară peste Dealul mare, să nu mai aibă Ungurii pe unde se întoarce. Noroc că au cunoscut și potecile lăturalnice, căci altfel nu scăpau nici câți au scăpat.

Mându de isprăvile lui Iancu, poporul îi făcuse cântece:

*De când Iancu-i împărat,
Domni la masă n-an cinat,
Iancu bea între haiduci,
Domnii fug fără papuci.*

Și:

*Bea Iancu se veselește,
Iobăgie nu mai este.*

Ungurii știau grozav de frica lui. La vestea că vine Iancu, aruncau pușcă și sabie, ca să fugă mai ușor; mulți săreau în ape și în prăpăstii numai să scape din mâinile lui.

Cu toate acestea, de trei ori a fost și el în primejdie să fie prins de Unguri. De două ori a scăpat amestecându-se și el printre Unguri și vorbind ungurește tot atât de bine ca și ei. A treia oară l-a scăpat o Unguroaică spunându-i din vreme să fugă că vin să-l omoare.

Trecând rezmerița, Iancu și Românii așteptau să-și primească dreapta răsplată pentru sângele vărsat.

În 1852 tânărul împărat Franz Josef a venit în țară să-și vadă și mulcomească supușii. A venit și în Munții Apuseni, unde la Găina mai întâi, la Vidra de sus ori la Câmpeni mai apoi așteptă să i-se înfățișeze Iancu și să-i împărtășească dorințele lui și ale Românilor. Iancu nu s-a înfățișat. Văzând împăratul aceasta, i-a trimis vorbă prin cineva:

- De ce nu vine Iancu? *Ori e nebun?*

Iancu i-a trimis răspuns înapoi:

- *Eu sunt nebun, dar tu ești mincinos și un nebun cu un mincinos n-are ce vorbi.*

Nu peste mult Iancu a și înnebunit, văzând că zadarnic a luptat el și miile de Români pentru împăratul hain și că zadarnic au răbdat și așteptat milioanele. În nebunia lui umblă pribeag de la un prieten la altul și-și alină durerile cântând din fluier. Avea două fluieri: unul lung care-i slujea și de băț, acum în muzeul Asociațiunii, și altul scurt. Fluierul eră prietenul lui cel mai bun, căruia îi încredința tot aleanul sufletului său mare și nenorocit. Dar umblă și cu băț în mână. Interesant e că știa și când eră nebun, spune părintele Andrei Candrea din Lupșa, data târgului de la Hădărău și eră totdeauna în ziua târgului acolo. Și ce făcea? Cântă, bea câte un pahar de vin și plângea. Pentru copiii mici avea o dragoste deosebită și-i cuprindea cu gingășie la sinul său, zicându-le:

- Dragul meu, nu-ți părăsi neamul tău, că te bate Dumnezeu!

Când a murit tatăl său, pe care l-a iubit neșus de mult, sta la moară și plângea cu amar:

- Sărăcul tătucul! Ce om pogan și puternic a fost și a trebuit să moară. Cu Dumnezeu nu s-a putut pune. El e mai mare ca toți. Ne cheamă când vrea!

Ungurii nu-l credeau pe Iancu că e în adevăr nebun, ci ziceau că numai se face. De aceea temându-se să nu mai răscoale odată munții împotriva lor, după ce au ajuns ei la putere, se țineau ca căpăii după urmele lui, trimițând spioni și jandarmi să-l urmărească de aproape.

Dar Iancu eră de multe ori în adevăr nebun și atunci făcea unele stricăciuni, însă nici când în oameni, ci în lucruri și în vite, precum se va vedea din cele următoare: Ajungându-l odată nebunia, a prins o vacă de coarne și o ținea cu atâta putere, încât vaca, nemișcându-se clăti din loc, a început să mugească. Văzându-l frate-său popa Iancu, un om mai tare și mai voinic ca eroul, vine pe la spate și-l strânge cu atâta putere în brațe, încât i se descleștară mâinile eroului de pe coarnele vacii, lăsând-o liberă, iar pe el îl zvârli peste gard în grădină. Deșteptându-se din zăpăceala de care eră cuprins, eroul îngână aceste cuvinte:

- Asta-i mulțumită frate, că ce te-am făcut popă? (E de însemnat că el l-a dus pe acest frate al său la Sibiu și l-a rugat pe mitropolitul Șaguna să-l preoțească).

Altădată, Iancu tocmai tăiase un prunișor frumos, încărcat de prune, îl luase cu sine în casă și stând tolănit pe pat mânca prune, când veniră niște jandarmi unguri să-l caute și să vadă, ce face și dacă-l vor află suspect să-l prindă și să-l ducă legat înaintea lor.

- Bună ziua!

- Bună ziua! Ședeți la noi dacă ați venit și poftim de mâncați prune, dacă Vă plac.

- Nu! Că noi n-am venit să mâncăm prune, ci să vedem de altele. Cine ești D-ta?

Ce faci?

Dar Iancu n-a mai zis nimic, ci tot mancă prune și aruncă sâmburii nepăsător în fața lor.

Văzând aceștia că n-au cu cine vorbi, plecară de aci fără ispravă.

Mai primejdios s-a arătat când odată s-a dus călare pe „Porumbul”, un cal frumos alb și negru, la Câmpeni însoțit de slugă. Când să iasă din Vidra, iată se întâlnesc cu un sătean care tocmai mergea la pădure cu securea la braț.

- Stai, măi Filimoane, unde te duci? îl opri Iancu pe sătean în loc luându-i securea din mână și sărind jos de pe cal, pe care îl ținea acum scurt de frâu și-l netezea cu toporăștea pe spinare. Odată numai ce văd, zice moș Marta Gheorghe al Ghilii, că

Avram apucă securea de capul topărăștei și izbește cu toată puterea în flămânzarea calului pe care a și spintecat-o cu totul. Calul atunci porni rânchezând de durere ca o fiară și, după ce alergă câțva timp, căzu mort grămadă. Avram s-a dus la Câmpeni singur. Eu ce eră să fac? M-am întors acasă cu frâul calului spunând stăpânului Alexandru cele întâmplare. De către seară am prins boii la car și am dus mândrețea de cal la Arieș, unde l-am îngropat între sălcii și arini.

Și așa cum eră însă, cu unele turburări de minte ce-l împingeau la fapte nesocotite, își da seama, cine-i sunt binevoitori și unde e bine văzut.

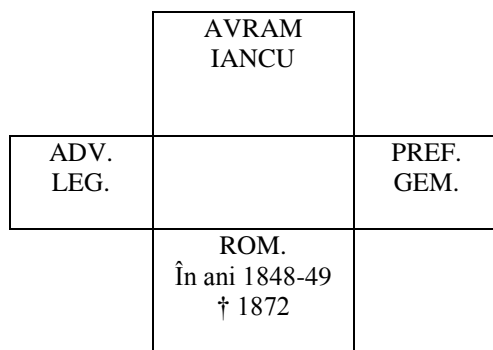
Mai mult petrecea în părțile Zarandului. Și zicea el: „Câtă lume-am umblat eu, țară mai bună, mai dulce, mai bogată, cu oameni măi primitori ca în țara Zarandului n-am văzut. Dacă voi muri, numai aici să mă îngropați!”.

Și Dumnezeu așa a rânduit să moară unde a dorit.

A murit la Baia de Criș în 29 August stil vechi 1872 și a fost îngropat în Țebea sub gorunul lui Horia, în frunte cu doi protopopi (Mihălțanu din Zarand și Balint din Roșia Montană) și 37 preoți și nenumărat popor de la țară din tot cuprinsul Ardealului și de pe Crișuri. O înmormântare cum n-a mai văzut lumea și partea aceea de țară. Ea a fost un simbol, simbolul luptelor și aspirațiunilor noastre naționale, care se vor înfăptui cu toate deziluziile și nenorocirile ce fatal se ivesc în calea lor.

Dornic să mă închin și la acest loc sfânt al românismului, am plecat la Țebea, lângă Baia de Criș.

Crucea de la căpătâiul lui oricât de simplă și neînsemnată la înfățișare o biată cruce de lemn grăia adânc inimilor românești de pretutindeni. Ea purta numai aceasta inscripție simplă, fiindcă stăpânirea mașteră de pe vremuri nu da voie să se facă mai mult.

Dar în dosul acestei cruci privitorii români vedeau alte cuvinte, cu un înțeles mai adânc. Ele parcă le spuneau:

- Fraților, nu vă puneți nădejdea în străini și nu vă luptați pentru interese străine, chiar dacă ar fi împărătești! Răsplata vă va fi ca și a mea: amăgire, umilire, pâlmuire, durere nesfârșită și pe urmă nebunie. Cunoașteți-vă și iubiți-vă interesele voastre românești și vă pregătiți în tăcere pentru înfăptuirea lor. Puneți-vă nădejdea în voi și în Dumnezeu! Așa nu vă veți înșela! Prin voi înșiși!

În înțelesul acesta pare că-mi freamătă și stejarul deasupra mormântului lui, trimițându-mi altă solie mângâietoare despre același neuitat erou:

*Iar când va veni barbarul
să vă ia pământ și drept,
Români, scuturați stejarul
ca din somn să mă deștept.*

Barbarul a trecut; primejdie nu mai este; dormi în pace slăvit erou.

(*Transilvania*, 1922, nr. 9, p. 576-583)

Amintiri despre Avram Iancu

Alexandru Ciura

Amintirile din acest articol mi le-a împărtășit un bun prieten, fruntaș în Munții Apuseni, înrudit cu Avram Iancu. Cum nu mi-a îngăduit să-i public numele, subsemnatul ține să declare că n-are decât meritul de a fi transcris aceste amintiri.

Din copilăria lui Avram Iancu

Înainte de 1848 comunele din Munții Apuseni aveau numai trei școli primare, școlii edificate din ordinul împăratului Iosif al II-lea, la Bucium-Sat, Albac și Vidra de Sus. Cum poporul era doritor de carte, s-au înființat mai multe școli clandestine, între care cea mai vestită era cea din Neagra, deschisă în casa lui Ionuț Candrea, moșul lui Iancu. Aici a urmat școala doi ani micul Avrămuț, uimind pe toți cu răspunsurile ce le-a dat la examen. Frunțașii care erau de față l-au cinstit cu câte un galbin. Iancu nu voia să primească la început; pe urmă a luat galbenii și i-a strecurat în buzunarul învățătorului, spunând: „Nu mi se cuvin mie, ci învățătorului meu acesta cinstit”.

*

* *

„Celarul” este un pășunat în dreapta Arieșului Mic sub stâncile numite „Piatra Albă” proprietate a familiei Iancu.

Într-o parte a acestui teritoriu, familia Iancu permitea țiganilor corturari din Vidra de Sus, să se stabilească. Țiganii erau meșteri mari; ei vedeau întreg ținutul cu linguri și blide de lemn, apoi căldări sfredele etc. Cel mai mare meșter era Cula Surdului, voievodul țiganilor. Acesta a încercat să facă vioare și violon-cello. Cel dintâi violon-cello a fost adus lui Avrămuț. Acesta ca să nu supere pe părinții săi cu cele dintâi încercări și-a zidit în „Celar” o colibă, pe jumătate în pământ, unde își făcea exercițiile muzicale în timpul liber. Coliba a făcut-o cu ajutorul copiilor asupra cărora el avea o putere mare. Locul a fost numit „Celar” chiar din partea lui Iancu după coliba săpată în pământ ca o pivniță (celar).

*

* *

Eram vârstnic cu domnul Avrămuț (poporul îl numea, în tot ținutul: domn) povestește un bătrân și la stavila (iazul) Inceștilor (familia Iancu) ne scâldam și de două ori la zi. Apa era foarte adâncă acolo, și nimeni nu cuteza să se îndepărteze pre mult de țărm. Odată, un băiat cam de 12 ani, cel mai voinic dintre noi, ca să-și arate curajul, s-a azvârlit în apa cea adâncă. Când am văzut că se scufundă, am înmărmurit de spaimă. Am alergat la țărm și am început a țipa după ajutor. Singur Avrămuț a rămas liniștit, întinzând celui ce se îneca prăjina lui de pescuit. Și așa l-a mântuit din volbură.

Avrămuț a crescut, de aici, foarte mult în ochii noștri.

După adunarea de pe Câmpul Libertății

După adunarea de la Blaj, Avram Iancu a petrecut, un timp, retras la casa părintească din Vidra de Sus, fără să-și dea seama de primejdia ce-l urmărea, la tot pasul. În Abrud se formase gardă ungurească, având zilnic deprinderi de arme. Sosește mai apoi o companie de honvezi din Aiud. Un membru al gărzii împărătești îi spune unui tânăr ce învăța glesurile de dascăl Hazu din Abrud că tânărul de atunci e tatăl părintelui Iosif Gomboș din Câmpeni că plutonul de honvezi a sosit cu menirea, ca încă în decursul nopții să pună pe Iancu și să-l împuște. Tânărul a luat-o la drum, peste Sohodol, Vidra-Poeni și sosește la Vidra noaptea târziu, abia cu un ceas înaintea honvezilor, și trage de-a dreptul la sora sa, măritată după preotul Ioan Iancu, fratele lui Avram. Iancu dormea în fânul proaspăt, sub cerul liber, în lunca din apropiere. S-a ridicat repede, aflând primejdia ce-l amenința, și a pornit la drum. S-a oprit pe la Gavril Bădău, unul dintre cei mai credincioși gardiști ai săi, și luându-l cu sine, trece dealul care desparte Vidra de Sus de Valea-Crișului, și într-una din peșterile de la izvorul Crișului Alb, petrec aproape trei săptămâni până se retrag honvezii din Vidra.

Honvezi sosiți la Vidra, cu întârziere de o oră, au înconjurat casa părinților lui Iancu și toată vecinătatea. Apoi, aflând că el doarme în lunca din vecini, s-au năpustit într-acolo. Aflându-i culcușul cald încă, și crezând că e ascuns sub vreo brazdă sau căpiță, au străpuns cu baionetele toate grămezile de fân, ca să-l omoare în ascunziș. Timp de două săptămâni au făcut, în Vidra, cele mai minuțioase cercetări și urmăriri. Au pus premiu mare pe capul lui Iancu; au sechestrat vitele și banii lui Alexandru Iancu și a preotului Ioan, ducând cu sine și toată corespondența lui Avram Iancu.

În ascunzătoarea din Valea Crișurilor și azi se mai văd rămășițele patului de frunze de brad și ierburi care l-au ocrotit pe Iancu, trei săptămâni.

Iancu în declin

(În cele ce urmează vom reține și nota personală a amintirilor prietenului meu)

Iancu petrecea foarte bucuros în Vidra de Sus, dar nu în casa lui, azi proprietatea asociațiunii, ci în casa părinților mei.

Am crescut până la vârsta de șase ani, în tovărășia lui. Îl consideram ca pe al doilea părinte, care nu odată m-a luat în brațe, mi-a cântat și m-a săltat pe genunchii săi. La excursiile sale, pe Arieșul Mic luam parte întotdeauna, prinzând păstrăvi cu undița. Ajunși la locul de popas, eu ațâțam focul, iar Iancul frigea păstrăvi, gustând mai întâi puțin din rachiul ce-l pune mama în traista cu merinde. După mâncare, Iancu își aprindea țigara favorită, portorico, fredonând doine de jale. Eu plecam după apa rece. Luam un ulcior de la vecinul, și când se întâmpla să întârzie, Iancu lua fluiorul și cânta marșuri ostășești, ca un îndemn să grăbesc cu apa cea proaspătă de la izvor. Pe urmă ne culcam la umbră. Eu îl apăram de muște și de furnici, până adormeam și eu, și atunci numai ce răsărea ca din pământ, vreun Vidrean, care venea să privegheze asupra domnului Iancu, adormit.

*

* *

Într-o duminică dimineța, după slujba dumnezeiască, intră în odaia noastră Ioan Toader un om cam țicnit și îl întreabă pe Iancu: Să-mi spui, domnule, ce am câștigat, că

ne-am jertfit viața în revoluție? Aici diregătoriile ne opresc să ne pășunăm vitele pe munți și în păduri!

Iancu n-a răspuns nimic, ci luând o secure de pe vatră se năpusti asupra lui. Oamenii au trebuit să intervină, căci altcum Ioan Toader ar fi rămas cu capul zdrobit. Iancu în ziua aceea n-a prânzit. S-a retras într-o pădure de carpeni și acolo l-am văzut plângând. Abia spre seară l-a putut îndupleca mama să se înapoieze.

Odată a plecat de acasă numai pentru o săptămână sau două. Dar la o săptămână ne-a sosit vestea morții. Știu că l-am plâns... și că m-am îmbolnăvit grav.

*

* *

Poporul n-a voit să creadă niciodată, cum n-am crezut nici eu, că Iancu ar fi nebun. Cine ar fi cutezat să spună așa ceva despre el, ar fi plătit-o cu viața.

El a rămas un suflet nobil până la moarte. Locuitorii de aici nu abuzau de această calitate a lui; nici chiar cerșetorii din părțile acestea nu-l molestau, nu-i cereau nimic de pomană. Cerșetorii din părțile Crișului erau mai obraznici. Îi ieșeau în cale, îi cereau bani și veșminte, și Iancu se dezbrăca fără o vorbă și le da tot ce avea.

El a rămas până la sfârșitul vieții sale religios și cu frică de Dumnezeu. În Vidra nu l-a văzut nimeni beat. Cea mai mare înjurătură a lui era: „Cucuruzul D-Tale”! Când era bine îmbrăcat, nu lipsea niciodată de la biserică. Ținea isonul cantorilor și rostea „Tatăl Nostru”. Iar oamenii mulțameau lui Dumnezeu, că au mai auzit odată „Tatăl Nostru” din gura Domnului...

Steagul lui Iancu și tunul de lemn

La 1888, când casa lui Iancu, din încredințarea comitetului central al „Asociațiunii”, a fost acoperită din nou, în podul casei s-a aflat stindardul albastru cu care mama lui Iancu a întâmpinat, la 1852, pe Frantz Iosef. Un tun de lemn a fost aflat sub stupina de lângă iaz.

În podul casei, la o tindă a lui Iancu, s-a păstrat un stindard albastru-galben-roșu, folosit în luptele de la Abrud. Ruda steagului era luată de la armata lui Hatvani, purtând culori ungurești. Faptul că Avram Iancu a luptat sub steagul în culori naționale, e fixat prin declarația tovarășului său de arme caporalul Gavril Bădău, declarația existentă, făcută în fața primăriei comunale din Vidra.

Toate acestea vor trece în proprietatea „Asociațiunii” după inaugurarea muzeului „Avram Iancu”.

(*Transilvania*, Sibiu, LIII, 1922, nr. 11-12, p. 726-729)

O scurtă biografie a lui Avram Iancu

Avram Iancu s-a născut în Vidra de sus la 1824. Părinții lui, tatăl Alexandru Iancu a fost unul dintre cei mai respectați locuitori din sat; și ca toți muntenii, și ei se negustoreau cu vase de brad, cu care muntenii au obicei a merge până la Arad, Macău, Debrețin. Alexandru Iancu era un om foarte deștept; de la natură avea minte ageră, a învățat și carte, și a fost mult timp primar comunal și gornic de păduri, el cu diligența ce o avea și-a făcut și avere frumoasă; tânărul Avram încă acum ca prunc, se distingea de ceilalți frați ai lui prin voința și aplicarea de a învăța carte. Așa tatăl său Alexandru se

rezolvă și dădu pe Avrămuțul său la școală. Școlile elementare și cele gimnaziale le-a învățat Avram în Abrud, la Zlatna și la Blaj. Științele filozofice și juridice le-a absolvit la Cluj. Pretutindeni a fost unul dintre cei mai solidari și mai eminenți între conșcolari, cu deosebire îi plăcea matematica și în acest studiu a fost cel mai excelent; el iubea și muzica și era maestru în flaut...

După absolvirea studiilor juridice, s-a dus la Oșorheiu lângă Tabla Regească, unde făcând praxa după sintagma de atunci, la a. 1848 a pus censura de avocat. El însă fusese și practicant la tesauraria din Sibiu.

Cu anul memorabil 1848 începe și viața publică a lui Avram Iancu.

June tânăr cu fizionomia lui simpatică, ... cu inima lui bună și atrăgătoare cu simțul său nobil, cu dorul de libertate și îndreptățirea patriei și nației sale, cu cunoștințele lui, considerabil, cu capacitatea lui talentuasă era plăcut la toți. Născut în munți, în casă, nu departe de casa unde s-a născut Horea, arzând pentru scăparea națiunii de sub jugul feudal, nu putea să nu facă cea mai mare parte mișcărilor naționale de la 1848. Popular la munteni, cunoscut mai în toată țara, însuflețit pentru ideile capilor și filozofilor români de atunci n-a putut a nu fi unul dintre cei primi, care au mișcat și condus cauza română de la 1848.

Mișcărilor naționale de la 1848, ce s-au manifestat în toată țara și mai potent la canceliștii de la Tabla Regească din Oșorheiu. Aici era și Iancu. Canceliștii maghiari au făcut petițiune pentru unirea Ardealului cu Ungaria; canceliștii români între care și Iancu nostru, protestau în contra unirii și pentru eventualitatea nesperată pune condiții: recunoașterea prin lege a toate națiunile de tot atâtea națiuni politice ale țării. Canceliștii români, între aceștia Avram Iancu, află lipsă de a se aduna români într-o conferință premergătoare pe Duminica Tomii, la Blaj. La Duminica Tomii, pe lângă marele tribun al poporului A. Papiu, a venit și Iancu cu muntenii săi și se aflau cu toții în Blaj. Iancu salută poporul și poporul îl poartă în triumf. Învățătura lui la popor nu era alta decât libertate și egalitate pe principiul de naționalitate. Termenul de a ține marea adunare națională, prelungă toate piedicile deoparte și intrigile de alta era defipt. Ziua mare de 15 mai apropiindu-se, Iancu nici de aici nu putea să lipsească.

În ziua, pre când se mesteca ziua cu noaptea, spre 15 mai, Iancu cu muntenii săi intră în Blaj. Ei erau împănați cu frunze și flori de primăvară, aveau stindarde naționale, și au fost primiți cu cel mai viu entuziasm. Dar el nu putea să lipsească, de a face parte și în conferința preliminară, unde se învoiseră, la „Adunarea generală națională a ginții române din Transilvania; adunarea generală română are să proclame libertatea și independența națională pentru ginta română; ea are a depune jurământ de credință tronului și sie însăși; ea are a protesta în contra unirii Transilvaniei cu Ungaria; iar iobăgia are să fie ștearsă”.

Și ziua de 15 mai și marea adunare a ginții române, le-am primit de la ale sale și le-a formulat în memorabila reprezentațiune, ce profundul nostru filozof și mare erudit român Laurian a citit de pre tribună în a doua zi de adunare generală.

Tot cu această ocaziune se lipsa de a se constitui ginta română într-un organ, dacă nu e iertat a-l chema executiv, să-i zicem național. Și se formă comitetul național. Iancu deveni membru al acestui comitet. De aici înainte faptele și purtarea lui Iancu se țin mai mult de istorie...

Națiunea și patria română se împarte în prefecturi. Iancu, om mai mult de faptă, decât de politică și scrisoare devine prefectul celei dintâi legiuni române. Revoluțiunea curge mai mult cu furia de o parte, decât cu rațiunea de altă parte. Furia învinge și generalul polonez devine domn de nu a toată, dar de mare parte a țării. Pe acest timp cu Iancu se întâlnesc perfecții, nici mai mici în dexteritate, nici mai slabi în dorința de a scăpa patria și națiunea de tiranismul ce o amenința, se întrunesc eroi perfecți, Axente și Balint, și susțin munții în contra invaziunilor ce nu cunosc nici libertatea adevărată, nici egalitatea națională. Toată țara era copleșită de libertatea despotică a unui element ce domnea cu foc și furci. Numai munții erau liberi, susținuți de Iancu cu cei doi perfecți întruniți. Iar când steaua neagră de la nord veni în despotismul său de a alunga pe despoții liberali, munții sub Iancu erau vii în simțul lor de libertate. Aici lui Iancu nu îi mai rămăsese alta decât a vedea să nu fie insultat. El făcu parte din deputațiunea ce merse la Viena, și credea mult într-aceea, în al căror interes mediat s-a luptat. La a. 1852 împăratul face călătorie prin Ardeal, și dispune mersul călătoriei de la Hălmațiu pe la Baia de Criș, la propria rugare a lui Iancu, împăratu-și schimbă mersul peste Găina, la Abrud.

Puțin după aceasta Iancu devine prins și închis la Bălgrad. Dar nu peste mult s-a liberat.

De aici înainte Iancu, care n-a avut nici un interes propriu, decât unicul interes al națiunii sale, se pierde în dorințele anemiei sale, și cântă libertatea poporului său.

Acestea sunt liniamente ale eroului răposat după panteonul român, ale cărui fapte istoria le va înșira fără cât de puțină retrăire, când îi va sosi epoca de a pute mărturisi adevărul ca unui judecător al lumii. Până atunci el va trăi în sânul poporului care îi va glorifica faptele din generație în generație; dar trista lui stare de doliu și durere pentru soarta națiunii care-l făcuse una ruină din ceea ce fusese, îl apropia de ușa mormântului, în momentele și memoria eternă de eroismul lui.

(*Gazeta Transilvaniei*, XXXV, Brașov, 1872, nr. 69, p. 1-2)

Amintiri despre Avram Iancu

Constanța Hodoș

Eroul marei epoci de redeșteptare națională, cel care a prins să traducă în faptă idealul proclamat pe „Câmpia Libertății”, sufletul care a știut să întrupeze într-un semizeu al acțiunii vitejești fără seamăn, al apărării noastre energice, și înțelepte, și umane, își trăia ultimii ani martirului său.

Era în anul 1869, toamna, în septembrie. Deși eram copil abia de aveam 8-9 ani pe atunci, mi-l reamintesc, îl văd deschizând uneori încet ușa casei noastre părintești și intrând sfios, înfășurat ca de obicei, până peste bărbie, în șuba lui neagră... Atunci, în toamna aceluia an, tatăl meu, preot în Hălmațiu, rugase pe oameni săi de pe la Lazuri, Albac și Vidre, că unde îl vor întâlni, și cum vor putea, cu binișorul să-l aducă pe Iancu la dânsul.

Se apropie ziua hotărâtă pentru dezvelirea monumentului ridicat lui Buteanu la Iosaș, și dorința fruntașilor inițiatori ai aceluia monument era: să fie și Iancu de față... Dar de unde să-l iei pe Iancu? Regele munților n-avea reședință. Pecetluise minunata

operă a protestării cu sânge viguros și îmbeșugat, pecetluse voința acestui popor, izbutise a-l arăta sus și tare cu arma neînfrântă în mână, cu graiul elocvent al acelor din morminte și a celor din viață, pe acest român care nu vrea și nu se poate să fie rob în patria lui, și totuși opera nu era trăită. Fusese sugrumată ucisă, în clipa în care trebuia să i se lase viața... Viața!

Zbirii împăratului înfruntat de Regele Munților, care n-a voit să-i primească decorațiile, ci stăruia pentru drepturile, libertatea poporului, căci pentru aceasta luptase, zbirii l-au aruncat în temniță, l-au scuipat și l-au palmuit, ca pe un alt mântuitor...

Când l-au slobozit din închisoare, acasă, ai lui nu l-au mai cunoscut pe Iancu. Plecase un rege și se întorcea o umbră.

O umbră, nimic mai potrivit. Căci chiar de n-ai fi știut că e umbra lui Iancu, omul acela înfășurat în șuba lui neagră, dacă te-ai fi uitat bine în ochii aceea adânci și turburi, în fața aceea brăzdată, tăcută, care totuși îți vorbea, nu se putea să nu te fi cutremurat tragica expresie a întregii lui figuri. Tragedia întregului neam românesc trăia acolo, în fața aceea brăzdată, în ochii aceea turburi...

Veni Iancu, și tata îl ospătă ca de obicei, apoi îl luă pe departe:

- Bine că veniși, dragă Iancule; te-au căutat Frâncu și Borlea și Hodoș, cu Mircea Stănescu de la Arad...

Dar Iancu se și ridică de la masă, cu un pas spre ușă.

- Nu mă duc la Baia de Criș...

- Nu, nu... Vor veni ei aici, apoi vom pleca cu toții la Buteanu.

Își încruntă sprâncenele stufoase:

- La Buteanu? Care Buteanu?

- La Iosaș!

O tresărire, ca de bucurie, îi luminează fața, în vreme ce o licărire de memorie părea a-i reveni.

- Atunci... nu-i adevărat că l-au omorât ungurii?

Tata se folosi de o stratagemă:

- Nu! Să vezi: Ungurii nu l-au putut omorî. El va trăi cât va trăi nația românească!

A reînviat ca Iisus Hristos. Vii cu noi să-l vezi?

- Viu, răspunde Iancu hotărât, viu!

Și iarăși se îndreaptă spre ușă.

Câteva zile l-am împresurat toată familia, cu tot ce am putut noi născoci, să nu i se urască, să nu plece.

Să-l poată duce la serbare, era dorința tuturor. Să-l mai vadă poporul. Crișenii lui, care îl doreau și-l plângeau ca și grenadirii lui Heine pe Napoleon.

Iancu iubea muzica și singurătatea. De aceea tata îl lăsa singur în odaia de oaspeți și-i aducea câte fluiere găsea pe la ciobanii din împrejurimi.

*

În ziua memorabilă, se adunară la noi în Hălmagiu frunțașii Zarandului. Cei din Arad așteptau la fața locului. Iosașul era în comitatul Aradului. Comite suprem (prefect) în Arad era atunci vrednicul român Gheorghe Popa.

Trei trăsură înghesuite erau gata să plece din curtea noastră, de dimineață. Sigismund Borlea, observând cu cât dor priveam convoiul, mă ghici, îmi făcu semn să mă apropiu și mă luă pe genunchii lui. Iancu ședea lângă el; mă prinse de mână și tot

drumul mă ținu așa. Cum tata îmi povestea de multe ori despre faptele lui, știam cine era el, și tot drumul am simțit un fior de evlavie și de mândrie că eram așa de aproape de el și-l putem ține de mână fără să îmi fie teamă în tot momentul că are să fugă de lângă noi.

După o călătorie de patru ore, sosirăm la Iosaș. O soră a mea, cu 12 ani mai mare decât mine, era măritată din primăvara aceluiași an cu Iosif Stănescu, notarul satului, frate cu Mircea Stănescu. La ei au fost găzduiți cei mai de frunte dintre oaspeți. Bucuria mea la revederea sorii iubite, care mă alintase cu mângâieri de mamă dulce, îmi cuprinsese acum inima, mai mult decât preocuparea de solemnitatea dezvelirii monumentului, pe care nu o putea cuprinde îndeajuns priceperea mea de copil. Și totuși, când se porni procesiunea, cu vreo zece preoți în frunte, o emoție de nedescris mă cuprinsese. Ca la o înmormântare... Și doar tata îi spunea lui Iancu că va fi învierea lui Buteanu!

Coborâm jos în valea Crișului. Pe mal, în apropierea unei sălcii bătrâne, pletoase, la câțiva pași de albia râului, pe un teren nisipos era așezat monumentul, învelit în postav negru. Simion Balint, Sever Axente, dintre marii tribuni de la 48, însoțiți de Gheorghe Barițiu, sosiră și ei, venind din Sibiu, în vreme ce preoții începură sfeștania. Ascultam pitică, între cei mari, cu respirația oprită, cuvântările pe care le rostiră fruntași neamului. Doamne ce clocot se pornise să fiarbă între sălciile pletoase, acolo jos pe nisipul acela de lângă albia Crișului! Din amintirile de lupte de prigoniri și de jale, de vitejii și speranțe de o clipă, apoi iar de prigoniri și înfrângeri, țâșnea cuvânt ca din flăcări fierbinți, din focul lăuntric, al unui vulcan arzător. Și oftările înăbușite în piepturi izbucniră, în strigăte de durere, scrâșniri de amenințări înverșunate; din mii de glasuri clocotul răzvrătirii: Crișenii lui Iancu, care luptaseră sub steagul lui, înțelegeau mai viu nedreptatea, gemeau sub povara ei și cereau lumina, răsplata vitejiei lor, pentru ei și pentru Iancu, regele lor. Auziseră că a venit, că era aici, între ei, și îl aclamau. Iancu trebuia să vină la tribună, să se arate mulțimii... Dar unde era Iancu?

O clipă îl văzusem, posomorât, încrunțat, când se porniră cuvântările. Apoi atenția-mi fu atrasă iar de zgomotul manifestărilor... Cu câteva clipe înainte era aici, lângă noi; tata îl păzea ca pe o comoară, dar răpit de entuziasm se ridicase și el un moment, și acum iată nu mai era aici lângă noi...

Tata alergă prin mulțime, în dreapta în stânga, întrebând și căutându-l, dar nimeni nu-l văzuse, nu-l recunoscuse.

Nu l-am mai văzut de atunci pe Iancu. N-a mai venit prin Hălmațiu.

Peste doi ani l-au găsit mort pe o bancă din fața școlii reformate din Baia de Criș.

Trăiau încă mulți din aceia care îl cunoscuseră în vitejia tinereții și cu adâncă durere au înmormântat sub gorunul lui Horea de la Țebea, umbra tristă, rătăcitoare a aceluia care fusese odinioară Avram Iancu.

Monumentul lui Ioan Buteanu a fost prăvălit în valurile Crișului, în vitrege vremuri. Iancu n-a putut să mai creadă în reînvierea duhului său... Dar iată că după mai bine de o jumătate de veac de atunci, după un veac de la nașterea viteazului martir, noi credem.

Și amintirea lui o slăvim de a pururi.

(*Transilvania*, Sibiu, LIII, 1922, nr. 9, p. 572-575)

Avram Iancu
Starea lui de acum și visurile sale

Dionisiu Pascuțiu

În ziua a doua a lunii acesteia, aflându-mă în Hălmagiu, mă abătui și la cetățeanul Ioan Sida, în vecinătatea ospătăriei, unde începurăm a vorbi despre lucruri și afaceri de ale noastre.

Deodată iaca ușa se deschise mereu; eu îndreptai ochii către ușa deschisă, și zării omul care o deschise; el era învelit în zdrențe de sus până jos. Domnul casei se scoală deloc și prinzându-mă de mână, arată către el zicându-mi:

- Am onoarea a-ți prezenta pe Avram Iancu!

Ce simțire mă cuprinsă la cuvintele acestea și la vederea nefericitului erou, nu pot să spun, nici [cu] condeii n-am să o descriu. Talentul meu nu e capabil să mă descurce din labirintul cugetelor ce mă cuprinseseră la vederea acestui bărbat, cu un trecut atât de glorios și cu un prezent atât de mizerabil; dar râuri de lacrimi se făcură ochii mei și suspine adânci ieșiră din sânul meu, văzând pe acela, care înainte de 22 ani avu curajul a înfrâna pe dușmanii națiunii sale, și-l sărutai și-l îmbrățișai cu un entuziasm sacru, și dădui deloc de știre ospătarului, că prefectul Avram Iancu azi va fi oaspetele meu, și în onoarea lui să ne pregătească tot ce are mai bun.

Așa se și întâmplă. Avram Iancu fu oaspetele meu. Însă până a pregătit ospătarul prânzul noi rămaserăm la numitul cetățean, și deoarece eu înainte de aceea am tot auzit, dar și citit în tot mai multe rânduri, că nefericitul Iancu s-ar afla în demență: vroiam a mă convinge însumi despre adevăr, deci acomodai cursul conversațiunii noastre astfel ca să-l pot examina de tot, și să-mi pot forma o părere fondată despre starea spirituală a dânsului.

Conversațiunea de înainte de miazăzi dură mai mult de două ore, și durere! mă convinsei pe deplin că Avram Iancu e nebun, și nici speranță nu mai este că oarecând să-și vină în ori.

Demența dânsului însă nu e furioasă, nu e certătoare, ci mai mult blândă, lină și dacă se poate numi petrecatoria.

Între altele, el crede toate verzi-uscate, numai cel ce le spune dânsului să fie întrucâtva omul respectabil, apoi când i le spune să nu râdă; de aici el se încurajează, și apoi spune câte și mai câte fără cap fără codă, însă cu atâta entuziasm și convingere, cât nu e cu puțință a nu-l compătimi pentru degradarea aceasta spirituală.

Venind vorba despre acțiuni și scrisori, el zise, că are mai multe centinarii de scrisori, dar numai una îl necăjește, că ori unde se duce „instanța” aceea tot după dânsul umblă. Voind a-l abate de la ideea aceasta, arătându-i că nu este cu puțință, el insistă și se nisui a dovedi contrariu, adăugând:

- Nu-mi vorbiți! că eu o văd totdeauna, ea umblă după mine, nu pot scăpa de ea, bat-o Dumnezeu.

Conversând noi apoi despre nopți senine și cerul limpede, el începu deloc a spune, că dânsul fiind într-o noapte silit a se culca sub cerul liber, (că mai totdeauna i se întâmplă așa), nu putu dormi, și în nehotina sa mult îi crescu mirarea, că deși cerul era senin, nici una stea nu era vizibilă; deodată însă cam pe la miezul nopții, răsunând cerul ca bubuitul tunurilor, se văzură pe cer scrise cuvintele „Creștinătatea nu mai este!” și din

clipa aceea se înmulțiră stelele pe cer atât cât nu încăpură, și căzură lovindu-se una de alta ca ploaie, se făcu foc mare, încât dânsul de spaimă fu silit a se ascunde, să nu ardă.

Fiind vorba despre pescuit (deprinderea-i plăcută), spunea, că într-o zi plăcută umblând a pescui, i se ivi în apropiere un șarpe cu coroană în cap, și cutare i spuse că în coroana aceea e un diamant mare, deci se repede să prindă șarpele, și acuși lu-ajungea odată, căci șarpele se mânca cu dânsul, și adeseori aștepta să vină în apropiere numai să-l necăjească; când era să pună mâna pe șarpele dracului dădu din coadă în pământ și se ivi împrejurul o lumină mare electrică, încât îi luă vederea ochilor și de atunci nu l-a mai văzut.

Aducându-i aminte de o vacă, care dânsul până aici multora și de multe ori o repeta, zicând că de 21 de ani o așteaptă să fete și nu mai fată; de unde îl judecară mulți, că Iancu e nebun, iar eu până ce nu-l examinasem cu de-a dinadinsul, la auzul fabulei aceleia din gura altora, conlusesem chiar contrar, că adică el nu e nebun, ci e foarte înțelept, căci vorbește în parabole, și dorul inimii sale pentru a-și vedea națiunea fericită, nu-l spune cu cuvinte de toți pricepute; dar m-am înșelat, pentru că acum el povestește istoria vacii de a fâta așa, că el fiind Iancu, silaba ultimă a neamului său nemțesc (Kuh) înseamnă „vacă”, vaca aceasta, adică o vacă a căpătat dânsul în donu de moșia sa, crescând dânsul, auzi de aceea, dar vaca nu o văzu, căci a luată cutare om lacom, cu care dânsul pentru vacă poartă mult timp proces, însă nu dobândit nimic până în ziua de azi, și aceasta ar fi vaca a cărei fătare dânsul o așteaptă în deșert de 22 de ani.

Când din cele relatate nu ași fi putut conchide rațional la starea anormală a spiritului dânsului, fabula cu vaca și în forma aceasta ași fi primit-o în una parabolă fină. Întru toate e mai trist, că el nu-și cunoaște, ba chiar nici nu simțește starea sa degradată în care se află. Așa stremțios, murdar cum e, totdeauna e binedispus, deosebi dacă vede vinars, vin și apă acră spre dispozițiune. Acestea formează expresiunea predilecțiunii dânsului, pasiunea aceasta în care îi lipsește de totul, și care adeseori îl doboară în pozițiuni ce ne storc lacrimi din ochi, văzându-l trăind pe jos afară pe străzile publice, în ploaie, în tină, în nea, în vânturi, în frig, în căldură.

Până a nu ajunge în starea aceasta, roage-l și băiatul cel din urmă de plugar, să cânte din fluier sau flaut, este gata de loc de a face [cu] destulă voință; se apucă cu entuziasm și cântă hori și mersuri deosebite, însă fără de nici un tact, gust, măiestria, care asârdere dă dovezi despre starea rătăcită a sufletului dânsului.

E de observat mai departe, că fiind dânsul întrebat despre lucrurile și faptele-i proprii din timpii cei critici, nici una nu o știe spune fidel precum s-a întâmplat și cum am citit-o scrisă în istorie, nici chiar moartea lui Dragoș nu o enera fidel.

Pe când pun în vederea onor[atului] public acest trist tablou, totodată să-mi fie iertat a întreba pe fii națiunii române în privința acestui martir și anume:

1. Este demn Avram Iancu de soarta sa prezentă baremi materialmente?
2. Cine și ce a câștigat starea-i spirituală deplorabilă în care se află acum?
3. Este demn Avram Iancu a fi lăsat materialmente în starea aceasta și mai departe? Dacă nu...

4. Pe lângă toate sacrificiile sau n-ar fi harnică națiunea română, cu puteri unite, a întreține relicva unică nefericită a gloriei sale redivive, și încă în starea aceasta, ca posteritatea încă să-și aducă aminte recunoștința română „„,quae beneficiorum memor esse solet, nec obliviscitur injuriarum sibi illatarum””.

La toate întrebările acestea voi să răspund, precum îmi spune sufletul meu de român, în numerele viitoare.

Să răspund acum pe rând la întrebările din numărul trecut!

1. Avram Iancu cuprinzând cu toată căldura sufletului său spiritul timpului său n-a știut sincer a mijloci îmbunătățirea soartei ticăloase a fiilor națiunii fără de nici o rezervă ori egoism; aceasta o recunosc scriitorii dușmani ai noștri. Cum i-a reușit întreprinderea? Pentru ce așa și nu altcum? Judece istoria martora timpurilor și ochiul adevărului.

La 2. Distrugerea planurilor mărețe ale dânsului, complanarea lucrurilor așa precum s-au coplanat eroica-i întreprindere aprobată de toată națiunea, i-au adus multe neplăceri, persecuțiuni, arestări și alte batjocuri; de unde nu este de mirare, dacă memoria dânsului sensibil s-a conturbat, conturbarea a degenerat în melancolie, mai târziu în nepăsare și toate împreună i-au adus mânia. Calamitatea aceasta sufletească de după pricipiul „Nulla calamitas sola” l-a degradat și materialmente, și încă așa, cât cei ce nu l-au văzut în starea aceea deplorabilă, nu-și pot forma idee despre starea anormală în care se află el.

Din acestea urmează că Avram Iancu, a militat pentru realizarea scopului dorit de toată națiunea, adică s-a luptat cu trupul și sufletul pentru îmbunătățirea soartei poporului român, întruparea egalității, libertății și a fraternității; de sine urmează că dacă el a candidat cu dânsul ideea și principiul adoptat universalmente; am candidat noi; răstignit fiind adevărul și dreptatea, este răstignit dânsul, și cu dânsul noi; prin urmare el este demn de soarta amară în care se află; nu este demn ca națiunea română să-l uite și să-l lase pradă batjocurilor și insultelor străinilor și ticăloșilor; ci chiar din contră, merită privit ca una relictă sacră, bine păstrată, onorată, pentru că onorat fiind dânsul prin națiune, națiunea se stimează pe sine; așa stă și contrar unde este batjocorit Iancu, este batjocorită națiunea română. Destul a fost un martir de 22 de ani, pentru un om nevinovat!!! Cristos n-a suferit atâta.

Cu aceasta am răspuns și la punctul al treilea.

Urmează acum să închei relatarea mea cu răspunsul la punctul al patrulea.

Știu că națiunea română peste tot este săracă și vexată de multe neajunsuri, dar totodată cunosc și zic și aceea, că săracii aceștia de dincoace de Carpați numărăm la 2500000 suflete cel puțin; acum să zicem, că din numărul acesta capi de familie sunt cam 1000000; dintre capii de aceștia de familia nu este nici unul, care de felul său să nu poată depune o sumă de 2 cruceri, și iaca capitalul 20000 florini, din a cărui interesuri numai 6%, martirul și relictă aceasta a națiunii ar putea să fie întreținută cu onoarea cuvenită caracterului dânsului, și națiunea s-ar onora pe sine cu faptul acesta uman de o parte, iar de altă parte capitalul agonisit așa ar rămâne după glorificarea dânsului tot spre dispozițiunea națiunii.

Deci propunerea mea modestă este aceasta: deoarece Avram Iancu instinctualmente este legat de reședința (de cumva vagările și extravagările lui pot fi numite așa) de comitatul Zarandului, de unde mai departe nu-i place a se duce, să înființăm degrabă comitete pretutindeni și culegând bani să-i administrăm în Baia de Criș la bărbați de încredere, rugându-i, ca să se rezerve o chilia pentru dânsul în spitalul de nou ridicat, unde să i se dea adăpost cuvenit, sau să i se cumpere acolo undeva, ori în Hălmagiu altă localitate unde se poate trăi onorat până în finea vieții. Îngrijirea aceasta

despre nefericitul nostru în toată întâmplarea ne-ar aduce onoare, până ce dacă îl pierdem undeva pe sub garduri, ca pe un nimeni, istoria ne va stigma de nemulțumitori și poate și mai aspru, căci titlul acesta meritam și până acum face cu dânsul.

Pentru motivarea inițiativei acesteia nu recurg la exemplul altor națiuni, pentru că și între alte națiuni sunt nemulțumitoare și durere! chiar în genul latin aflând exemplele cele mai eclatante nemulțumirii; așa receptând ingratitudea Romei vechi, pot aduce exemple mai proaspete din sânul națiunii spaniole și portugheze: ore cine nu știe, că osemintele lui Comonus, germani au voit să le aducă din Portugalia, pentru ca să glorifice memoria aceluia, care între conașionalii săi au murit de foame, și numai atunci s-au aflat rușinați, că nu știau nici locul unde l-au îngropat pe cel de toți uitat, care în viața sa flămâzind a scris gloria lusitană. Cine nu știe viața tristă și plină de calamități a spaniolului Miguel Cervantes Saavedra, autor neajuns și neimitabil, care obișnuit de lucru pentru mărirea și glorificarea literaturii națiunii sale, întru recompensă a murit în mizerie sub gardurile oamenilor etc. etc.

Și noi avem inimă și grațitudinea ori ingratitudea izvorăște din inimă. Ori suntem noi împietriți sau ignorați? că nici să nu ne pătrundă asemenea exemple, nici să nu învățăm nimic din măiastra viață a istoriei? Eu nu cred, nici nu voiesc a crede, că sunt și eu român, și simt în pieptul meu că sunt drepte cuvintele lui Bonfiniu: „Gens romana beneficii memoressesolet”; iar acum Avram Iancu a făcut beneficiul cel mai mare pentru națiunea română, nicidecum nu m-am îndoit-mă, cu cât cuget mai afund despre principiul ce a reprezentat Iancu, cu atât mai tare mie-mi crește venerațiunea și stima către dânsul, care în vederea ochilor mei stremțiile sale, este cerșetorul glorificat în viață, convins fiind din adâncul inimii că spre faptele-i glorioase i-au condus îndemne curate, izvorâte din convingere limpede ca roua cerului.

Domnilor și fraților! să luam aminte, că golanul și cerșetorul acesta al națiunii române, după modul acesta al vieții naturalmente azi-măine trebuie să piară dintre noi. Și oare nu ne va muștra conștiința, că drept recompensă pentru abnegațiunea sa în folosul națiunii l-am dat pradă batjocurilor, l-am părăsit, ca și când nici nu ar fi fost al nostru, și între noi îl lăsăm a muri cu zile, gol, flămând, însetat, ba chiar în mijlocul nostru batjocorit?!

Domnilor și fraților! să luam aminte, că dacă cerșetorul acesta glorios al națiunii române va trece la celelalte umbre, care au mai glorificat națiunea noastră, istoria va consemna pe paginile sale soarta lui, și va răspândi peste tot îndemne cum și unde a trăit el și unde a murit? Și fiind dreaptă comentarea istoricilor, ce vom zice atunci? ce vor zice chiar strănepoții noștri, ori nu ne va fi rușine? ba chiar așa cât rușinea aceea nu o vom putea spăla de pe noi cu apa Dunării; iar batjocura și blestemul strănepoților noștri, nu ne va lăsa să ne fie ușoară țărâna osemintelor noastre.

Eu am spus ce am la suflet. Oarecum propunerea mea aflatu-am mediul conducător la scop ori ba? Judece singuratecii; judecă universul! Și de cumva ori singuratecii ori universul vor proiecta altă modalitate conducătoare la scopul acesta, toate le primesc, și în cercul acesta îmi ofer serviciul a conlucra și a contribui după puteri; numai să se facă și încă degrabă, căci paremii-se e ora a 11!

(*Familia*, VII, 1871, nr. 36, din 5/17 septembrie, p. 422-423;
nr. 37, din 12/24 septembrie, p. 434-435)

Fluierul lui Iancu

Iosif Sterca Șuluțiu

Privitor la împrejurarea, cum s-a găsit fluierul lui Avram Iancu, menit pentru muzeul nostru național, fluier, de care în săptămânile din urmă s-a făcut amintire în ziaristica română, cum și la ultimele momente din viața eroului, lăsăm să urmeze interesanta scrisoare a d-lui Gerasim Candrea, avocat în Baia de Criș, adresată d-lui Iosif Sterca Șuluțiu, împreună cu „Promemoria”, îndorsată de dl D. Șuluțiu pe scrisoare amintită. Iată-o:

Prea stimate Domnule!

Răspunzând la prețuita D-tale scrisoare ddo 20/VI a.c. referitor la fluierul regretatului nostru martir Iancu, mă grăbesc a vă da următoarea deslușire:

Fericitul Avram înainte de moartea sa mai bine de un an se susținea în locul predilecțiunii sale în Baia de Criș fără a avea o locuință stabilă, se adăpostea peste noapte când la unul când la altul, dar mai ales la covrigarul Ioan Liber (român), unde întins pe o targa, ce era dinaintea cuptoriștei, odihnea peste noapte și de unde prin fluierul său delecta și încânta publicul cu melodiile sale melancolice seara și des de dimineață.

Observ, că regretatul Iancu înainte de moartea sa cu mai multe luni, având erupțiuni de sânge, a fost îngrijit și căutat mai mult timp în spitalul comitatens de aici, de unde ieșind ca reconvalescent, își petrecea după cum amintii mai sus, mai bucuros în Baia de Criș.

Așa s-a întâmplat și în fatala dimineață a morții sale, că atins de un nou acces de tuse, i s-a rupt verosimil o arteră internă și sângerând și-a dat nobilul său suflet pe targa covrigarului Liber, la carele rămăsese peste noapte.

Ioan Liber a fost primul care a dat de dezastru, și carele aflând fluierul în așternut l-a luat și l-a păstrat până ce mi l-a dat mie, ca o scumpă suveniră de la răposatul.

S-au încercat mai mulți a procura fluierul de la dânsul, dar în zădar, pentru-că refuza mereu, și mie numai după aceea mi l-a predat, după-ce i-am spus, că ce însemnătate are fluierul pentru națiunea noastră și după-ce l-am asigurat, că se va păstra în muzeul național și se va face amintire pe calea publicității și despre numele său.

Acesta e istoricul fluierului, și eu ca unul, ce pe timpul acela eram ca funcționar la tribunalul reg. din Baia de Criș, pot constata că decesul martirului Avram a urmat la domiciliul amintitului Liber, și știu că răposatul purta totdeauna fluierul său cu sine, (avea două, unul fluier-baston și altul micuț de cires), deci presupun cu toată pozitivitatea că fluierul-baston, pe carele vi l-am trimis, este unul din fluierul regretatului. Ce s-a ales de al doilea fluier, nu am putut erua; se vorbește însă, că s-ar fi aflând în muzeul de antichități din anii 1848/9 din Arad, și vedându-l, l-aș recunoaște.

Ocasionaliter mergând pe la Arad și cercetând muzeul, despre cele aflate vă voi raporta.

Cu aceste cred a mă fi desărcinat de onorabila încredințare, ce mi-ați făcut și pre lângă expresiunea distinsei stime, ce vă păstrez, sum

Al Prea Onorat D-tale

Baia de Criș la 23 Iunie 1899.

devotat serv
Gerasim Candrea

advocat.

Pro-memoria

În urma urmelor totuși mi-a fost dat, să pot statori adevăratul adevăr despre cele mai de pe urmă momente din viața amicului meu, nefericitul Avram Iancu; precum și locul și împrejurările, între cari a urmat moartea dânsului, în dimineața zilei de 10 Septembrie 1872.

Pentru ca să se scie, constat că: nu este adevărat ceea ce dușmanii neamului românesc au răspândit, că Iancu ar fi murit sub garduri, în stare de beție, ci adevărul e ceea ce prin acest act autentic se mărturisește.

Sibiu, în 24 Iunie 1899.

(*Transilvania*, 1899, număr 6, p. 210-212)

**From the "Overlooked Memoirs" of the 1848-1849 Revolution from Transylvania.
Observations about the Prefect Avram Iancu**

ABSTRACT

The Transylvanian Romanian press from the second half of the 19th century and the first half of the 20th century represents an important source conserving narrative and documentary fonts related to the 1848-1849 Revolution from Transylvania and its leaders-Avram Iancu, Ioan Axente Sever, Simion Balint, Nicolae Vlăduțiu, Ioan Buteanu and others. As a result, through this study we aim at analyzing six writings belonging to the "overlooked memoirs" about the sir of the Apuseni Mountains which we have identified in Transylvania, *Gazeta Transilvaniei* and *Familia* and which were written or gathered up from the elders of the villages from the Apuseni Mountains by: Alexandru Ciura, I. Georgescu, Dionisie Pascuțiu, Constanța Hodoș, Iosif Sterca Șuluțiu and an anonymous memorialist. These writings of "overlooked memoirs" are meant to bring into spotlight a series of details about Avram Iancu's family, in particular about his father, his childhood, the studies followed at Zlatna, the revolutionary years and the last years of his life, years which Avram Iancu lived in poverty, often playing the flute.

Abrevieri bibliografice

- Arbonie 2014 - Emil Arbonie, *Avocații arădeni (1875-1989)*, Arad, 2014
Axente 1926 - Ioan Axente Sever, „Avram Iancu”, în *Transilvania*, 4, 1926, p. 184-187
Banciu 1943-1944 - Axente Banciu, „Studenți academici din Cluj de acum un veac”, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, 1943-1944, p. 477-498
Ciura 1922 - Alexandru Ciura, „Amintiri despre Avram Iancu”, în *Transilvania*, 11-12, 1922, p. 726-729
Comșa, Seiceanu 1994 - Nicolae Comșa, Teodor Seiceanu, *Dascălii Blajului 1754-1948*, București, 1994
Dumbrăvescu 2016 - Nicolae Dumbrăvescu, „Din memorialistica mărunță a Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania. Însemnări despre Avram Iancu” în *Apulum*, LIII, 2016, p. 159-179
Diaconovich 1904 - Constantin Diaconovich, *Enciclopedia Română*, tomul III, Sibiu, 1904
Dragomir 1965 - Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965
Gazeta 1872 - „O scurtă biografie a lui Avram Iancu”, în *Gazeta Transilvaniei*, 69, 1872, p. 1-2

- Georgescu 1922 - I. Georgescu, „Pe urmele lui Avram Iancu”, în *Transilvania*, 9, 1922, p. 576-583
- Hangiu 2008 - I. Hangiu, *Presa românească de la începuturi până în prezent. Dicționar cronologic 1790-2007*, vol. I, București, 2008, p. 306-311
- Hangiu 1996 - I. Hangiu, *Dicționarul presei românești 1790-1990*, București, 1996
- Hodoș 1922 - Constanța Hodoș, „Amintiri despre Avram Iancu”, în *Transilvania*, 9, 1922, p. 572-575
- Ilarian 1972 - Alexandru Papiu Ilarian, „De Iancu...”, în Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian (scrisori, documente, memorii)*, Cluj-Napoca, 1972, p. 80-92
- Iorga 1994 - Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, Galați, 1994
- Josan 2002 - Nicolae Josan, *Memorandistul moș Rubin Pațija 1841-1918*, Alba Iulia, 2002
- Jurchescu 1931 - Liviu Jurchescu, „Dionisie Pascuțiu”, în *Analele Banatului*, IV, 1931, p. 155-158
- Lupaș 1933 - Octavian Lupaș, „Dionisie Pascuțiu – omul și opera”, în *Hotarul*, Arad, I, 3-4, 1933, p. 9-11
- Macaveiu 2004 - Voicu Ioan Macaveiu, *Avram Iancu și anul 1848 în memoriile Iuditei Secula N Truță*, Alba Iulia, 2004
- Maior 1998 - Liviu Maior, *1848-1849 Români și Unguri în Revoluție*, București, 1998
- Manciulea 2000 - Ștefan Manciulea, *Avram Iancu și Blajul*, Cluj-Napoca, 2000
- Mârza 1972 - Iacob Mârza, „Elevi ai Gimnaziului Grăniceresc din Zlatna (I)”, în *Apulum*, X, 1972, p. 347-372
- Mârza 2002 - Iacob Mârza, *Etape și momente din istoria învățământului transilvănean (sec. XVIII-XIX)*, Sibiu, 2002
- Moldovan 2014 - Isaia Moldovan, *Din întâmplările vieții. Note și schițe*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Nicolae Dumbrăvescu, Cluj-Napoca, 2014
- Moldovan 1895 - Vasile Moldovan, *Memorii din 1848-49*, Brașov, 1895
- Neamțu 2012 - Gelu Neamțu, *Avram Iancu – mit, realitate simbol*, Cluj-Napoca, 2015, p. 29-46
- Oros 1989 - Ioan Oros alias Rusu, *Memorii*, Ediție îngrijită de Ioan Ranca, București 1989
- Retegan 1979 - Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1979
- Pacuțiu 1871 - Dionisiu Pascuțiu, „Starea lui de acum și visurile sale”, în *Familia*, 1871, nr. 36 din 5/17 septembrie, p. 422-423; nr. 37 din 12/24 septembrie, p. 434-435
- Păcurariu 2002 - Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 2002
- Predescu 1999 - Lucian Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea: Material românesc oameni și înfăptuiri*, București, 1999
- Ranca 1996 - Ioan Ranca, *Avram Iancu pe Baricadele Apusenilor*, Târgu Mureș, 1996
- Ranca, Nițu 1974 - Ioan Ranca, Valeriu Nițu, *Avram Iancu. Documente*, București, 1974
- Răduică, Răduică 1996 - Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, București, 1996
- Teodor 1972 - Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj-Napoca, 1972
- Tomoni 2017 - Dumitru Tomoni, „Dionisie Pascuțiu (1825-1902). (Contribuții la cunoașterea lui)”, în *Airca. Revistă de literatură, eseu, arte vizuale, muzică*, Arad, 1-3, 2017, p. 131-137
- Sasu 2006 - Aurel Sasu, *Dicționarul Biografic al Literaturii Române. A-L*, Pitești, 2006
- Șuluțiu 1899 - Iosif Sterca Șuluțiu, „Fluierul lui Avram Iancu”, în *Transilvania*, 6, 1899, p. 210-212

Cuvinte-cheie: memorialistică, revoluție, probleme psihologice, prefect legiunea Auraria-gemina

Keywords: memorialist, revolution, psychological problems, prefect, Auraria-Gemina Legion